

PRIIDU PUUSEPP

***Emakeele
õpik***

ALGKOOLILE

IV
ÕPPEASTA

RK
„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“
TALLINN

A-15700

PRIIDU PUUSEPP

EMAKEELE-ÕPIK

ALGKOOLILE

IV ÕPPEASTA

VIIES, PARANDATUD TRUKK

RK „PEDAGOOGILINE KIRJANDUS”

TALLINN 1945

ARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Vastutav toimetaja B. Sööt.

Ladumisele antud 4. XI 1944. Trükkimisele antud 7. II 1945. Paber 56:79 cm $\frac{1}{16}$. Trükiarv 16200. Trükitähti trükipoognas 21215. Trükipoognaid 9,5. Arvutuspoognaid 5,23. MB-00337. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn, Pikk tänav 54/58. Tellimise nr. 332.

На эстонском языке.

П. Пуусепп. Учебник родного языка.

1. LIHTLAUSE JA KIRJAVAHEMÄRGID SELLE LÕPUL.

1. Kirjutan lünka sobiva sõna. Ei unusta suurt algustähte lause algul ja punkti lause lõpul.

See oli suvel.

. põletas. Roidunult lebasid loomad oma Linnudki pugesis peitu tihedasse Mesilased läbi õhu krääksutasid oma viiulit. Kasteheinal lepatriinu hõiskasid jõe ääres.

2. Täiendan kirjalikult järgmisi poolikuid lauseid sõna või sõnadega.

1. Sügisel on päevad
2. Lõbusad lapsed
3. Juku vanem vend on
4. Juku ise igatseb saada
5. Tugev hobune vedas
6. Mareti isa läks hommikul
7. Tehasesse vajati veelgi
8. Tehases on

9. Hoolas Sirge puhastas oma

10. Masinad kiirendavad

Lause koosneb sõnadest ja sisaldab mõtte.
Niisiis lause on sõnadega väljendatud mõtte.

Alus ja öeldis.

3. Jälgin, missugustele küsimustele vastavad alus ja öeldis.

Alus	Öeldis
Isa (kes?) Vesi (mis?) Tuttavaid (keda?) Vihma (mida?)	töötab (mida teeb?). sulises (mida tegi?). on tulnud (mida on teinud?). oli sadanud (mida oli teinud?). Kirjutati (mida tehti?). Kirjutatakse (mida tehakse?). On kirjutatud (mida on tehtud?).
kes? mis? keda? mida?	mida teeb? mida tegi? mida on teinud? mida oli teinud? jne.

Lause koosneb sõnadest.

Antud lauseis on lause teiseks osaks pöörd-sõna. Lause pöörd-sõnalist osa nimetatakse **öeldiseks**.

Lause osa, mis näitab, kellest või millest kõneldakse lauses, nimetatakse **aluseks**.

Kui lauses on ainult alus ja öeldis, siis on ta **laiendamata lihtlause**.

Küsimusi. 1. Millistele küsimustele vastab alus? 2. Millis-tele küsimustele vastab öeldis?

4. Vaatlen veel mitmesuguseid öeldise vorme.

Märkus. Öeldis on trükitud jämendatult.

I

1. Lapsed õpivad. 2. Lapsed ei õpi. 3. Lapsed õppisid. 4. Lapsed ei õppinud. 5. Lapsed on õppinud. 6. Lapsed ei ole õppinud. 7. Lapsed olid õppinud. 8. Lapsed ei olnud õppinud. 9. Lapsed õpiksid. 10. Lapsed ei õpiks. 11. Lapsed õppigu! 12. Lapsed ärgu õppigu! 13. Lapsed õppivat. 14. Lapsed ei õppivat.

II

1. Laulu õpitakse. 2. Laulu ei õpita. 3. Laulu õpiti. 4. Laulu ei õpitud. 5. Laulu on õpitud. 6. Laulu ei ole õpitud. 7. Laulu oli õpitud. 8. Kui laulu õpitaks!

9. Kui laulu ei õpitaks! 10. Laulu õpitagu! 11. Laulu ärgu õpitagu! 12. Laulu õpitavat. 13. Laulu ei õpitavat. 14. Laulu olevat õpitud. 15. Laulu ei olevat õpitud.

Õeldise kohta küsime: **mida teeb** (alus)?
mida ei tee (alus)? **mida tegi**? **mida ei teinud**?
mida teeks? **mida ei teeks**? **mida tegevat**?
mida ei tegevat? **mida tehku**? **mida ärgu**
tehku? jne.;

mida tehakse? **mida ei tehta**? **mida tehti**?
mida ei tehtud? **mida ei tehtaks**? jne.

5. Jätkan suuliselt järgmist ülesannet eelmise harjutuse järgi.

I

1. Koerad hauguvad. 2. Koerad ei haugu.
3. — — —

II

1. Laudu hõoveldatakse. 2. — — —

6. Leian aluse ja õeldise järgmisis lauseis.

Koolis.

Kell helises. Müra vaikis. Õpetaja ilmus. Tund algas. Aeg kulus. Töö lõppes. Õpilased väljusid.

Sügisel.

Lehed koltuvad. Palukad küpsevad. Inimesed töötavad. Lõigatakse. Pekstakse. Vilja kuhjub. Lootused täituvad. Kool algab. Lapsed õpivad. Päevad kuluvad. Sügis edeneb.

7. Jälgin järgmisis lauseis harilikus kirjas trükitud sõnu.

Minu isa (alus)

Porine vesi (alus)

Vanu tuttavaid (alus)

Hoogsat vihma (alus)

töötab (öeldis) aias.

vulises (öeldis) kraavides.

on tulnud (öeldis) külla.

oli sadanud (öeldis) mitu tundi.

Lauses võib olla peale aluse ja öeldise veel teisi sõnu ehk **laiendeid**.

Kui lauses on peale aluse ja öeldise veel laiendeid, siis on ta **laiendatud lihtlause**.

8. Võrdlen veel järgmisi lauseid.

Laiendamata lihtlause	Laiendatud lihtlause
Linn (alus) ärkas (öeldis). Töölised (alus) ruttasid (öeldis).	Suur linn ärkas vara. Rõõmsad töölised ruttasid töökodadesse.

9. Kirjutan järgmiste laiendamata lihtlausete asemele laiendatud lihtlaused.

Hommikul.

Päike tõusis. Hommik saabus. Linn ärkas. Viled undasid. Töölised ruttasid. Tänavad elavnesid. Lapsedki rühkisid.

Näidis: Punetav päike tõusis ärkava linna kohale.

10. Leian järgmisis lauseis sobiva aluse. Sõnu valin alt sulgudest.

1. Hea ei tee kahju.
 2. Iga on ränk.
 3. Laisa on ikka homme.
 4. Ükski pole taevast tulnud.
 5. on surma käsk.
 6. näeb palju vaeva.
 7. on oma õnne sepp.
 8. Ega kolme vastu saa.
- (algus, rumal, kaks, haigus, sõna, tark, igaüks, tööpäev)

11. Leian järgmisis lauseis sobiva öeldise. Sõnu valin alt sulgudest.

1. Töö tegijat.
2. Aegamööda asjad

3. Täis kõht tühja kõhtu.
4. Magades keegi leiba.
5. Kõik kanad teri.
6. Kaks kõva kivi head jahu.
7. Eks ükskord näpud ikka põhja.

(ei leia, õpetab, ei jahvata, käivad, puutu, ei usu, ei kasvata)

Omadussõnaline täiend.

12. Võrdlen järgmisi lauseid.

Lauses pole omadusi näitavaid sõnu	Lauses on omadusi näitavaid sõnu
Karu ei õpi tantsima.	Vana (missugune?) karu ei õpi tantsima.
Luud pühib toa.	Uus (missugune?) luud pühib puhta (missuguse?) toa.

13. Ärakirjutamisel tõmban täiendile ühe kriipsu ja sõnale, mille omadust ta näitab, kaks kriipsu alla.

1. Pisike säde teeb suure tule. 2. Pettusel on lõh-
kine kuub. 3. Tublil töö on käib kasu kannul. 4. Pikk
vikat niidab laia kaare. 5. Veereval kivil ei kasva

sammalt. 6. Jäme pakk nõuab tublit kiilu. 7. Kehvast suvest tuleb vilets sügis. 8. Kaks kõva kivi ei jahvata head jahu.

N ä i d i s : Pisike säde teeb suure tule.

**Omadust näitav sõna ehk täiend on nimi-
sõna juurde kuuluv laiend.**

Täiend võib olla kõigis käändeis:

nimetavas (**pisike** säde),

osastavas (**head** jahu),

omastavas (**suure** tule) jne.

14. Leian suuliselt silmadele, juustele ja kõnnakule rohkesti omadusi näitavaid sõnu.

1. Vanaema (missugused?) silmad uurisid tütre-tütart.

2. Väikese Helgi (missugused?) juuksed olid seotud kahte patsi.

3. Isa tuli tuppa (missugusel?) kõnnakul.

N ä i d i s : 1. soojad, rõõmsad, lahked, mõtlikud, hallid, tõsised jne. 2. pehmed, pleekvalged, käharad jne. 3. aeglasel, tuttaval, nõtkel jne.

Missugune võib olla n ä g u, p i l k, n i n a, s u u, k a e l, h ä ä l ?

nägu: tõsine, usaldav, kriitvalge

pilk: sõbralik

nina: tömp

suu: väike

kael: peenike

hää: lapselik

15. Kirjutun lünka sobiva täiendi nõutavas käändes.

Orav.

Kuuse ladvas istub orav. Ta saba on püsti. Loomakese silmad uurivad käbi. Siis haarab ta selle käppadega ja hakkab seda närima. Talveks kogub ta endale tagavara käbisid. Varju otsib ta oma pesast.

Sihitis.

16. Vaatlen järgmisi lauseid.

Lauses ei ole sihitist	Lauses on sihitis
Osta!	Osta hobune (osta kes?)!
Telli!	Telli ajaleht (telli mis?)!
Sepp parandas.	Sepp parandas atra (parandas mida?).
Talupoeg palkas.	Talupoeg palkas abilise (palkas kelle?).
Sepp parandas.	Sepp parandas adra (parandas mille?) ära.

Sihitis on pöörd sõna juurde kuuluv laiend.

Sihitis võib olla järgmises käändeis:

nimetavas (kes? mis?),

osastavas (keda? mida?),

omastavas (kelle? mille?).

17. Kirjutage sihitise taha sulgudesse nõutava küsimuse.

1. Jukule osteti uus pildiraamat (). 2. Riiulile pandi raamatuid (). 3. Riiulile pandi kõik raamatud (). 4. Kutsuge õpilased ()! 5. Klassi kutsuti õpilasi (). 6. Traktorist puhastas traktorit (). 7. Kutsuti kohale arst (). 8. Kutsuti kohale ka õpetaja (). 9. Neiu sirvis ajalehte (). 10. Neiu pani ajalehe () ära.

18. Vaatlen järgmisi lauseid.

Täissihitis	Osasihitis
Osteti noor hobune (kes?).	Silmitseti hobust (keda?).
Telliti uus ajaleht (mis?).	Telliti uusi ajalehti (mida?).
Kütt laskis linnu (kelle?) maha.	Kütt laskis lindu (keda?).
Töölised ehtasid lauda (mille?) määratud tähtajaks.	Töölised hakkavad ehitama uut lauta (mida?).

Täissihitise kohta küsime: **kes? mis? kelle? mille?** Täissihitisega tähendatakse lõppenud tegevust ja tervet asja.

Osasihitise kohta küsime: **keda? mida?** Osasihitisega tähendatakse jätkuvat tegevust ja asja osa.

19. Kirjutan sulgudes oleva sihitise kas omastavas või osastavas käändes.

1. Sepp rautas (hobune) ära. 2. Sepp rautas (hobune). 3. Tööline parandas (äke). 4. Tööline parandas (äke) ära. 5. Traktor kündis (maa). 6. Kass püüdis (rott). 7. Kass püüdis (rott) kinni. 8. Arst arstis (haige).

20. Laiendan antud lauseid sobiva sihitise või sihitistega.

1. Tugevad sepad tagusid 2. Lõbusad lapsed laulsid 3. Tüdrukud vaatasid võimsat 4. Osavad töölised juurisid 5. Matkajad lehvitasid 6. Küürija puhastas 7. Peremees kündis üles. 8. Perepoeg vedas

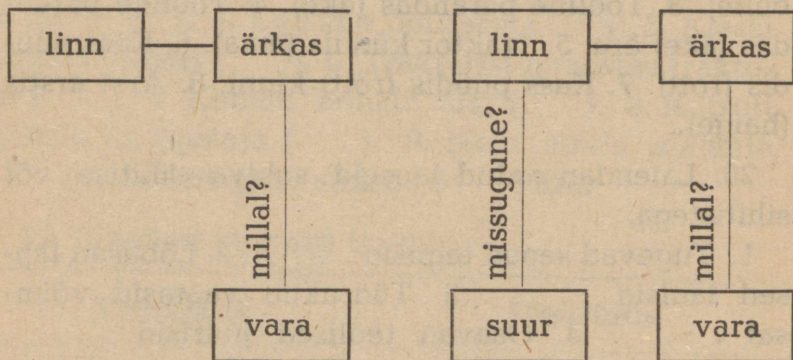
21. Jätan lausest ära laiendi, siis jälle laiendi jne., kuni jäävad lausesse alus ja öeldis.

1. Orav hüppas aias oksalt oksale.
2. Põhjatuule külm õhk kolletas lehti.
3. Vali sügis peletas õrnemad linnud lõunamaale.
4. Paksud pilved tõid esimesi lumehelbeid.

Näidis:

1. Orav hüppas aias oksalt oksale.
Orav hüppas oksalt oksale.
Orav hüppas oksale.
Orav hüppas.

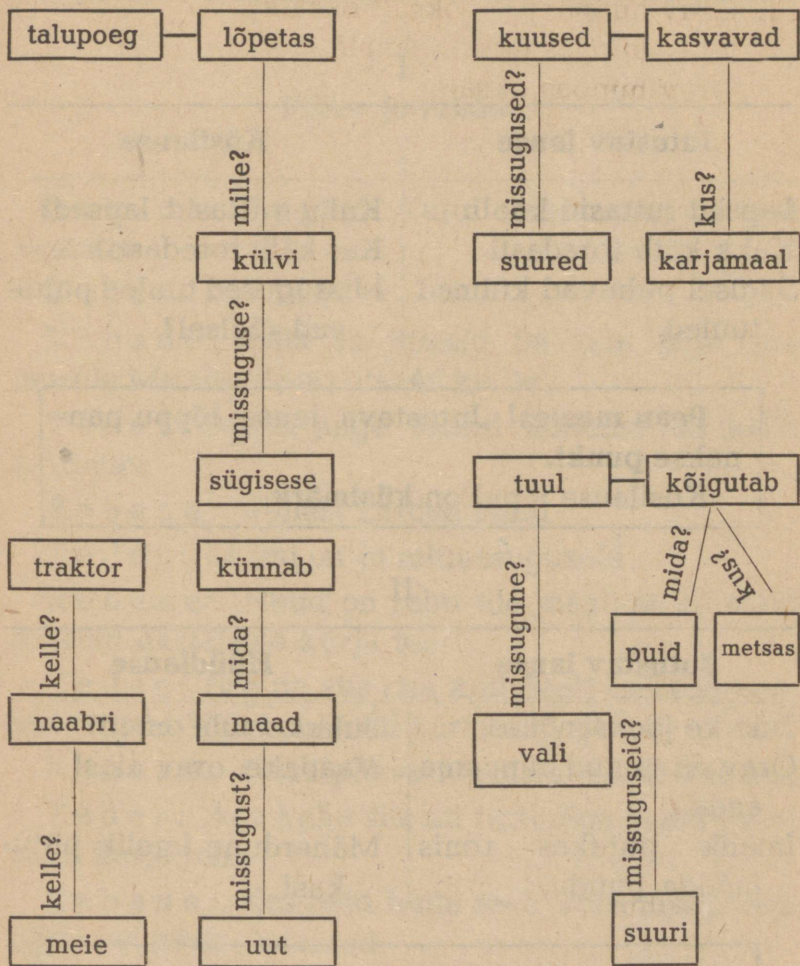
22. Vaatlen jooniseid ja küsimusi järgmisis keele-
näiteis.

23. Näitan jooniste ja küsimuste varal, kuidas on
seotud sõnad üksteisega järgmisis lauseis.

Tuul puhub tugevasti.
Kollased lehed langevad puudelt.
Tibutab peenikest vihma.
Linnud lendavad soojale maale.

24. Kirjutan välja antud jooniseist laused.

N ä i d i s : Talupoeg lõpetas sügise külvi.

25. Võrdlen järgmisi lauseid ja jälgin neis kirjavahemärke. Uhtlasi loen samu lauseid ilmekalt.

I

Jutustav lause	Küsilause
Lapsed ruttasid kooli. Kukk käib toredasti. Sügisel puhuvad külmad tuuled.	Kuhu ruttasid lapsed? Kes käib toredasti? Missugused tuuled puhuvad sügisel?

Pean meeles! Jutustava lause lõppu pannakse **punkt**.

Küsilause lõpul on **küsimärk**.

II

Jutustav lause	Hüüdlause
Jukuke jooksis õues. Orav oli tulnud hüppama aeda. Imelik putukas ronis mööda puud.	Jukuke, tule ometi! Vaadake, orav aias! Mäherdune imelik putukas!

Pean meeles! Hüüdlause lõpul on **hüüumärk**.

26. Panen lause lõppu punkti, küsi- või hüüümärgi värvilise pliiatsiga.

Teder ja rebane.

Rebane: Tere kah Tulin oma vana tuttavat vaatama

Teder: Ole terve

Rebane: Mis sa ütlesid Sa tule õige alla murule Ma sinna puu otsa ei kuule

Teder: Ma ei julge Murul käimine on meile kardetav

Rebane: Vahest kardad mind

Teder: Loomi on ju mitmesuguseid

Rebane: Nüüd on rahu üle maailma Ei nüüd loomad üksteisele kurja tee

Teder: See on siis hea küll Sealt tulevad koerad joostes Nüüd pole sul karta midagi

Rebane: Head päeva Ma pean siiski minema

Teder: Aga kuhu siis nii ruttu Ega koerad tohi sulle kurja teha

Rebane: Kes neid hulle teab Võib-olla polegi nad veel käsku kuulnud

27. Kirjutan antud eeskujul kaheksa küsilauset.

Kas nägite?

1. Kas nägite helesiniseid liblikaid?

2. Kas nägite tumerohelisi

3. Kas nägite süsimusti

4.

28. Kirjutan järgmisile lauseile lisaks kaheksa liiklemiskäsku.

Liiklemiskäske.

1. Mine üle tänava otse risti!

2. Sõidukist väljudes astu maha kõnnitee poole!

3.

29. Koostan kümme küsi- ja hüüdlauseid.

2. LIITLAUSE JA KOMA LIITLAUSES.

30. Võrdlen järgmisi lauseid.

Lihtlause	Liitlause
Päike oli vajunud õhtusse. Vanaisa ei olnud veel linnast tagasi jõudnud.	Päike oli vajunud õhtusse, kuid vanaisa ei olnud veel linnast tagasi jõudnud.
Järv sinas. Värske hein lõhnas. Rohus laulsid sirtsud.	Järv sinas, värske hein lõhnas ja rohus laulsid sirtsud.

Liitlause moodustatakse kahest või enamast lausest.

Liitlause osad lahutatakse **komaga**.

Sõnade ja, ning, ega, ehk, või ette koma ei panda.

31. Koostan järgmisist lihtlauseist liitlauseid koma abil.

1. Kanad kaagutasid. Kuked kiresid. Pardid plagistasid. Haned kisasid. 2. Kägu kukkus. Rähnid naersid. Lõo piserdas kõrgelt ülalt oma lauluhelmeid. 3. Varsti olid korvid seeni täis. Lapsed hakkasid koju minema. 4. Tuulehood kasvasid tugevaks. Järveke lõi lainetes vahutama. 5. Tuul hakkas vilistama. Puud paindusid. Äike kõmistas. 6. Kõu kärgatas. Vihma sadas plaginal. Tinarasked pilvesagarad rändasid aeglaselt taevavõlvil. 7. Torm oli vaibunud. Väljas valitses vaikus. 8. Päike paistis soojasti. Mets kohises tasa. Linnud sädistasid lakamatult. 9. Vedur vilistas. Rong hakkas pikkamisi liikuma. 10. Kübarad ja taskurätid lehvisid õhus. Elagu-hüüded vahetusid vaguneist ja perroonilt.

N ä i d i s : Kanad kaagutasid, kuked kiresid, pardid plagistasid ja haned kisasid.

32. Kirjutan järgmised laused ilma abisõnata „siis“.

1. Kui kuked hommikul kiresid, siis tõusti kohe üles. 2. Kui päike tõusis, siis ajasime karja metsa. 3. Kui keegi lähenes talule, siis hakkas Muri raginal haukuma. 4. Kui avati aken, siis hoovas tuppa kosutavat õhku. 5. Kui ema oli ära läinud, siis hakkas väike Liisi pildiraamatuid sorimā. 6. Kui metsa marjule läksime, siis nägime metskitse. 7. Kui Mikuke ilmus kooli, siis olid tunnid juba alanud. 8. Kui algas tund, siis tõi õpetaja klassi suure kaardi. 9. Kui kell helises, siis mindi klassidesse. 10. Kui lõppesid koolitunnid, siis rutati koju.

N ä i d i s : Kui kuked hommikul kiresid, tõusti kohe üles.

33. Kirjutan eelmise ülesande nii, et saan enne „kui“-sõna koma.

N ä i d i s : Tõusti kohe üles, **kui** kuked hommikul kiresid.

34. Panen igas liitlauses ühe koma, nagu on nõutav.

1. Rutati et jõuda õigeks ajaks koju.
2. Kõik jäid vait **sest** õpetaja astus klassi.
3. Ega koera enam söödeta **kui** hunt karjas on.
4. Jõudis öö **kuid** mehed ei olnud veel tagasi.
5. Kui jaanuaris palju udu **siis** kevad vesine.
6. Ants oli mees **kes** ei põlanud tööd.
7. Keegi ei teadnud **mis** oli õieti juhtunud.

8. Hunt ajab küll karva **aga** ei jäta ametit.
 9. Ei kulutatud aega **vaid** rutati minema.
 10. Toas oli vaikne **nii et** kärbse suminat võis kuulda.
 11. Rutati **sest et** aeg oli hiline.
 12. Möödus päev **ilma et** midagi oleks juhtunud.
35. Lõpetan suuliselt järgmised poolikud laused.

1. Ei või ju iial teada, **kellest**
2. Et vili võiks kasvada, **selleks**
3. Kestis kaua, **enne kui**
4. Talv möödus, **ilma et**
5. Vale tuleb avalikuks, **olgugi et**
6. Kui saba käes, **kuhu**
7. Viimaks jõuti jõeni, **kus**
8. Sõit oli ohtlik, **sest et**
9. Juku sõber ei olnud Peeter, **vaid**
10. Ei jäänud muud nõu üle, **kui**
11. Vanaisa läks jaama, **et**
12. Võõrad tahtsid lahkuda, **kuid**

36. Vaatlen ja loen ilmekalt järgmisi lauseid.

Lauses on koma	Lauses ei ole koma
Oli juba pime, kui koju jõudsin.	Olin näljane kui noor hunt.
Mulle näib, nagu tikuks koer tupp.	Koer Ponku on tugev nagu karu.
Ärgates ära jää voodisse, vaid tõuse kohe!	Lapsuke vaid naeris ja laotas käsi.
Kaeva mulda, siis saad kulda!	Mis siis sina arvad selle kohta?
Homseks hoia leiba, aga mitte tööd!	Nüüd aga kiiremini edasi!

Kui, nagu, vaid, siis, aga ette pannakse koma, kui need sõnad seovad liitlause osi.

Võrdlussõnade **kui** ja **nagu** ees puudub koma.

Enne sõna „**vaid**” puudub koma, kui „**vaid**” tähendab sõna „**ainult**”.

Enne sõna „**siis**” ja enne sõna „**aga**” puudub koma, kui need sõnad ei seo liitlauseid.

37. Panen koma enne **kui, nagu, vaid, siis, aga**, kui on nõutav.

1. Head lapsed ei lõhu linnupesi vaid kaitsevad neid. 2. Teiba otsas puuris aga kobistasid kuld-

nokad. 3. Oleme vaid siis haritud noored kui kaitseme ka loomi. 4. Tilluke Tiiuke oli kõhn nagu putukas. 5. Tüdrukul olid silmad röömsad kui noorel oraval. 6. Küll siis memme vaeva maksan kui suureks kasvan. 7. Kui jõuti linna siis lõi raekoja kell üksteist. 8. Raekoja kell lõi üksteist kui linna jõuti. 9. Kui kaev tühi siis vesi kallis. 10. Antsu sõber pole Juku vaid keegi **muu**. 11. Nüüd aga kiiremini edasi! 12. Mida kavatsed siis sina ette võtta?

38. Kirjutan järgmised liitlauseid nii, et saan liitlauseid.

1. Sõnad, mis tulevad südamest, tungivad ka südamesse. 2. Mees, kes oskab võidelda ja võita, on vapper. 3. Terav tuul, mis torkis nagu justkui nõeltega, ajas kõiki jooksuma. 4. Punane Rist, kelle ülesandeks on inimeste eest valvel olla, on asunud võitlusse ka uppumissurmaga. 5. Päev, mil oldi sunnitud sõitma, tuli nagu pikne selgest taevast. 6. Need, kes sulle meelitavate sõnadega lähenevad, ei ole alati su sõbrad. 7. Pahe, mida takistamata omapead minna lastakse, kasvab hirmus tugevaks. 8. Poiss, kes andis teistele head nõu, oli ise tugeva rinnaga kui noor härg. 9. Mälestus aga, mis vanaema poisi hinge oli jätnud, ei kustunud. 10. Lained, mis tekkisid mootorpaadi möödumisest, panid teisedki paadid kiikuma.

N ä i d i s : Sõnad tungivad ka südamesse.

39. Panen igas järgmises lauses kaks koma, nagu on nõutav.

1. Vihm mida tuul iiliti puistas piitsutas matkaja nägu. 2. Vanker mis oli õues tõmmati kuuri alla. 3. Poiss kes kukkus linalikku oli üleni porine. 4. Oja mis kevadel oli veerikas kuivas suvel ära. 5. Vesi milles nad sumasid oli raudkülm. 6. Kirves mis lamas puukuuri nurgas oli nüri. 7. Taat kes pidi linna sõitma ärkas vara. 8. Koer kes urises tasa jäi varsti vait. 9. Lapsuke kes oli löönud oma varba vastu kivi läks longates tuppa. 10. Noor hobune kes nägi kihutavat autot hakkas lõhkuma. 11. Ruumid kuhu astuti olid ülipuhtad. 12. Kõikjal kust rongkäik möödus oli rohkesti rahvast.

40. Kirjutan järgmised poolikud laused lõpetatult.

1. Kask, mis kasvas koplis, — — — 2. Paat, mis sõitis vahutaval järvel, — — — 3. Lapsed, kes mängisid tagaõues, — — — 4. Päike, mis kadus paksu pilve taha, — — — 5. Tuul, mis puhus kauemat aega, — — — 6. Kalurid, kes võitlesid suure tormiga, — — — 7. Jutake, kes oli juba paar nädalat haige, — — — 8. Endel, kes pidi üksi koju jääma, — — — 9. Ratsanik, kes kihutas mööda teed, — — — 10. Võitlus, mis vältas umbes pool tundi, — — — 11. Raamatud, mis ehtisid riialeid, — — — 12. Võõrad, kes istusid lauas, — — —

41. Kirjutan kolme kriipsu asemele sobiva sõna või sõnad.

1. Koosolijad, kes — — —, valgusid laiali. 2. Taa-dike, kes — — —, vaatas abiotsivalt ringi. 3. Lai-ned, mis — — —, panid paadi kiikuma. 4. Kalurid, kes — — —, tulid tühjade kätega koju. 5. Nuga, mis — — —, oli nagu maa alla vajunud. 6. Noor hobune, kes — — —, võeti kinni. 7. Töö, mis — — —, oli tähtis ja vastutusrikas. 8. Mees, kes — — —, kandis metallraamidega prille. 9. Päike, mis — — —, loojus metsa taha. 10. Põõsastik, mis — — —, oli tihe. 11. Jalutajad, kes — — —, astu-sid röömsatena edasi. 12. Jaanituli, mis — — —, oli kõikide imestuse keskpunktiks.

42. Võrdlen järgmisi lauseid ja panen tähele kirjavahemärke.

Otsene küsimus	Kaudne küsimus
Kas Ants tuli juba?	Ma ei tea, kas Ants tuli juba.
Miks ta ei tulnud?	Keegi ei teadnud, miks ta ei tulnud.
Kuhu läks Kersti?	Mindi vaatama, kuhu läks Kersti.

Otsese küsimuse lõppu pannakse **küsi-märk**, kaudse küsimuse lõppu aga **punkt**.

43. Panen lause lõppu punkti või küsimärgi, nagu on nõutav.

Otsene ja kaudne küsimus.

1. Kuhu läks Aino 2. Ma ei näinud, kuhu läks Aino 3. Kas Andres on toas 4. Ma ei tea, kas Andres on toas 5. Kust ta tuli 6. Kõik lapsed vahtisid sinna, kust ta tuli 7. Kui vana ta on 8. Keegi ei tea, kui vana ta on 9. Miks ta siis ei tulnud 10. Ka mina ei tea, miks ta siis ei tulnud 11. Lapsed jutustasid sellest, mis neid huvitas 12. Jõuti järve äärde, kus oli mõnus kalu püüda

3. KOONDLAUSE.

44. Võrdlen järgmisi lauseid ja jälgin jämendatult trükitud lauseliikmeid.

Lihtlauseid	Koondlauses on koma või abisõna
Isa (kes?) läks laadale. Onu (kes?) läks laadale.	Isa ja onu läksid laadale.
Mees kukkus (mida tegi?). Mees murdis (mida tegi?) jalaluu.	Mees kukkus ning murdis jalaluu.
Haige ei söönud. Haige ei joonud.	Haige ei söönud ega joonud.
Osteti uus termomeeter. Osteti uus soojamõõtja.	Osteti uus termomeeter ehk soojamõõtja.
Kutsuge tuppa Tõnis! Kutsuge tuppa Jüri!	Kutsuge tuppa Tõnis või Jüri!

Koondlauses esineb mitu samale küsimusele vastavat lauseliiget.

Koondlauses enne **ja**, **ning**, **ega**, **ehk**, või koma ei p a n d a.

45. Koondan järgmised laused. Panen koma, kuhu vaja. Enne „ja“ koma ei pane.

1. Kuueaastane Reet oskas juba lugeda. Kuueaastane Reet oskas juba kirjutada.

2. Mõned jooksid. Mõned kisasid. Mõned tegid vallatusi.

3. Koerake liputas saba. Koerake klähvis kõigest jõust. Koerake lidus siis metsa suunas.

4. Hobuse toit on rohi. Hobuse toit on hein. Hobuse toit on kaerad.

5. Õueaias kasvasid kartulid. Õueaias kasvasid kapsad. Õueaias kasvasid porgandid. Õueaias kasvasid kaalid.

Näidis: Kuueaastane Reet oskas juba lugeda ja kirjutada.

46. Kirjutatan kodus etteütluse 3 või 4.

47. Koostan koondlauseid, milledes on aluseks:

1. hani, kana, part.

2. odrad, kaerad, hernerid.

3. Elli, Linda, Maret, Aino.

4. Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu.

48. Koostan koondlauseid, milledes on öeldiseks:

1. loeme, kirjutame, joonistame, laulame.

2. kaevab, istutab, kastab, kannab.

3. sädistasid, käratsesid, hüplesid.

4. õpite, töötate, puhkate.

4. UTE.

49. Võrdlen järgmisi lauseid ja vaatlen lauseis jämendatult trükitud sõnu.

Lauses pole ütet	Lauses on üte
Kas sa tõi d puid kööki?	Ilmar , kas sa tõi d puid kööki?
Tõin küll!	Tõin küll, armas ema!
See oli sinust ilus tegu.	See oli sinust, mu tubli poiss , ilus tegu.

Selle inimese, looma või asja nimetust, kelle või mille poole pöördutakse, kutsutakse **ütteks**.

Kui üte on lause algul või lause lõpul, siis eraldatakse ta muudest lause sõnadest **komaga**.

On aga üte lause keskel, siis on **enne ja pärast ütet koma**.

50. Kriipsutan alla ütte järgmises palas.

Kolumbus.

(Koolinali.)

Õpetaja: Kalle, millal suri Kolumbus?

Kalle: Õpetaja, ma ei olnud siis koolis.

Õpetaja: Istu! Jaak, millal suri Kolumbus?

Jaak: Ma ei tea.

Õpetaja: Istu, Jaak! Kusti, millal suri Kolumbus?

Kusti: Kas Kolumbus on siis surnud, õpetaja? Mina pole küll kuulnud, et ta oleks haige olnud.

51. Kirjutan järgmised laused nii, et üte on lause algul. Ei unusta panemast igas lauses üht koma.

1. Tule aga ruttu tagasi, Lootus! 2. Nüüd hakake õppima, armsad lapsed! 3. Kas sa ikka veel joonistad, mu väike Mäidoke? 4. Millal läheme tädi poole, armas ema? 5. Jätke mind täna rahule, mu kallid sõbrad! 6. Miks sa ei istu rahulikult, Oolep? 7. Kas me võime nüüd minna õue mängima, kallid ema? 8. Õppige veel pool tundi, lapsukesed!

N ä i d i s : Lootus, tule aga ruttu tagasi!

52. Kirjutan eelmise ülesande nii, et üte on lause keskel. Ei unusta panemast igas lauses kaht koma.

N ä i d i s : Tule aga, Lootus, ruttu tagasi!

53. Eraldan ütte ühe või kahe komaga, nagu on nõutav.

1. Ärka ometi mu pojuke! 2. Pese Jukuke ka jalgu! 3. Eha mine too poest kaks liitrit piima! 4. Pühi mu lapsuke nüüd laud puhtaks! 5. Kustuta

lamp mu armas Salmeke! 6. Lapsed kas te ei lähe juba minema? 7. Aega on veel küllalt armas emake! 8. Minge nüüd minema poisid! 9. Tule sina ka Margus! 10. Oota sõber ka mind!

Kirjutan kodus etteütluuse 2.

5. OTSENE KÕNE JA SELLES ESINEVAD KIRJAVAHEMÄRGID.

54. Ära kirjutamisel tõmban lehma, hobuse, koera ja peremehe sõnadele kriipsu alla.

Loomade tüli.

Lehm, hobune ja koer tülitsevad kord, kes neist on kõige kasulikum peremehele.

Lehm ütles: „**Ma toidan kogu peret piimaga.**”

Hobune sõnas: „**Ma künnan ja äestan ning vean koormat.**”

Koer tähendas: „**Ma kaitsen kodu.**”

Kuulis peremees loomade tüli ja lausus: „**Jätke oma riid! Kõik olete mulle kasulikud ühevõrra.**”

Käesolevas palas on antud lehma, hobuse, koera ja peremehe sõnad sõna-sõnalt. See on otsene kõne. **Otsene kõne on jutumärkides.**

55. Kirjutan välja ainult need laused, milledes on otsene kõne.

Kaeravihk.

Väike varblane istus puuksal. Ta värises külma pärast ja siutsus tasakesi. Linnuke ei jaksanud valjemini häälitseda, sest ta kannatas nälga.

Varblase juurde lendas tihane. „Kas oled näljane?“ küsis tihane.

„Olen küll,“ vastas varblane.

„Noh, tule kaasa! Kõigi väikeste linnukeste eest on rikkalikult hoolitsetud!“ hüüdis tihane.

Linnud lendasid Kõrgemäe talu õue. Seal oli suur kollane kaeravihk pika teiba otsa seotud.

„Kas näed,“ piiksus tihane, „kas näed, kui palju siin on toitu!“

Tihane ja varblane lendasid kaeravihule ja nokkisid ivakesi, mis jõudsid. Viimaks lõpetasid nad söömise ja hakkasid viserdama. Nad tahtsid hea roa eest tänada ja ka teistele linnukestele hüüda: „Tulge siia, tulge siia, siin on teri!“

Ja linde tuli üha rohkem. Nüüd olid nad toidetud ja said sooja.

56. Jälgin otseses kõnes pandud kirjavahemärke.

Kõnelus lumimemme meisterdamisel.

1. Ero naeratas ja lausus: „Täna teeme suure lumimemme.“

2. „Ega see laita mõte ole,” arvas Peedu.

3. „Paneme talle ka vana kaabu pähe!” hüüdis väike Elts.

4. „Kas paneme ka söed silmadeks?” küsis Silvi.

5. „Ma toon porgandi,” lisas Juku, „ja panen selle ninaks.”

Eelmise kõneluse piltlik kujutus.

1. — — — —: „— — — —.”

2. „— — — —,” — — — —.

3. „— — — —!” — — — —.

4. „— — — —?” — — — —.

5. „— — — —,” — — — —, „— — — —.”

57. Jälgin uuesti otseses kõnes pandud kirjavahe-
märke.

Kirjavahemärgid otseses kõnes.

Võõras küsis: „Kas teie koer on ka kuri?”

Poiss ütles: „Koer ei ole sugugi kuri.”

Juku hüüdis: „Muri, ära ole kuri!”

„Kas teie koer on ka kuri?” küsis võõras.

„Koer ei ole sugugi kuri,” ütles poiss.

„Muri, ära ole kuri!” hüüdis Juku.

Otsene kõne on jutumärkides. Otsese kõne lõpul on sisule vastav märk. Otsene kõne algab kooloni järel suure algustähega.

58. Kirjutan järgmised laused nii, et saan otsese kõne lause algul ja lause lõpul.

1. Higisena ei tohi juua külma vett!
2. Aino, kas sul on kõik õpitud?
3. Jah, emake, mul on juba kõik õpitud!
4. Kas ma võin nüüd minna, armas ema?
5. Tervis ja haridus on inimese suurimad varad.
6. Vanaema, jutusta mulle mõni jutuke!

Näidis: „Higisena ei tohi juua külma vett!” hüüdis ema.

Ema hüüdis: „Higisena ei tohi juua külma vett!”

59. Kirjutan kolme kriipsu asemele sobiva lause ja panen lause lõppu punkti, küsi- või hüüumärgi.

1. Õue tuli naaber ja hüüdis: „— — —”
2. Õhetava näoga ruttas Aino tuppa ja palus: „— — —”
3. Siis lausus vanaema kaastundlikult: „— — —”
4. Viimaks tuli ema ja küsis: „— — —”
5. Koidu

jooksis kiiresti ukse juurde ja hüüdis sealt:
„— — —” 6. Ja siis küsis Kadri emalt: „— — —”
7. Vanaema silitas tütretütre kuldseid lokke ja nae-
ratas: „— — —” 8. Tiiuke jooksis postitoojale
vastu ja küsis: „— — —” 9. Lapsuke lõi kaks kätt
kokku ja naeris: „— — —” 10. Ja ema kordas
Antsule ikka ja ikka: „— — —” 11. Korraga lakkas
Valve kirjutamast ja küsis: „— — —” 12. Lapsuke
vaatles oma tööd ja lausus: „— — —”

60. Kirjutan kolme kriipsu asemele sobiva lause
ja panen otseses kõnes koma, küsi- või hüüumärgi.

1. „Tulge, lapsukesed, tupp!” — — —. 2. „Mida
sa teed seal, vanaema” — — —. 3. „Ants, mine too
kohe vett” — — —. 4. „Ma katsun sind natuke
aidata” — — —. 5. „Valel on lühikesed jalad”
— — —. 6. „Noh, kuidas käib siis sinu käsi” — — —
7. „Vaadake ometi, kui ilusad need pildid on”
— — —. 8. „Kas sa täna ei lähegi linna, isake”
— — —. 9. „Ettevaatus ei tee kunagi halba” — — —.
10. „Kas sul on kõik õpitud” — — —. 11. „Pill
tuleb pika ilu järel” — — —. 12. „Tädi, millal sa
tuled jälle meie poole” — — —

Näidis: „Tulge, lapsukesed, tupp!” hüüdis
ema.

61. Panen lauseis, milledes on otsene kõne, kõik
puuduvad kirjavahemärgid.

Tüli.

Keegi mees sõitis linna, teine linnast koju. Nad kohtasid kitsal talvteel. Esimene mees hõikas Tee vabaks Pean kiiresti linna minema Teine karjus vastu Tee ise tee vabaks Mul on tarvis kiiresti koju jõuda Nii sõnelesid nad hulga aega Seda nägi kolmas mees ja lausus Kellel kiirem on, see tõmmaku hobune tagasi

62. Panen kõik puuduvad kirjavahemärgid.

Kelgumäel.

Alt ära Tee puhtaks Soome saanidega ei tohi siin sõita Kukume kukume Jäta seisma

Mida tähendavad need hõisked See on talvine mägi kust kihutatakse alla kelkudega ja suuskadega Juba siis kui õhuke lumekord kattis maad käis siin mõni spordiharrastaja aga läks õhates tagasi Nüüd ei ole otsa ega äärt kilkamisel ja hõiskamisel Mõni taatki on poetanud end laste sekka nende röömutsemist jälgima.

6. HÄÄLIK JA TÄHT.

63. T-u-g-e-v p-u-u.

T-a-m-m o-n m-e-i-e m-e-t-s-a-d-e t-u-g-e-v p-u-u.
T-a o-k-s-a-d p-e-a-v-a-d v-a-s-t-u i-g-a-l-e t-o-r-
m-i-l-e. K-a-l-j-u-k-i-n-d-l-a-l-t s-e-i-s-a-b t-a-m-m
o-m-a k-o-h-a-l. T-a o-n h-i-i-e v-õ-i-m-
s-a-i-m s-a-m-m-a-s. M-e-i-e e-s-i-v-a-n-e-m-a-d
k-o-g-u-n-e-s-i-d v-ä-g-e-v-a-t-e t-a-m-m-e-d-e
a-l-l-a n-õ-u-p-i-d-a-m-i-s-t-e-l-e. T-a-m-m-e-l-e-h-
t-e-d-e-g-a e-h-i-t-i k-a s-a-n-g-a-r-i-t-e p-ä-i-d.

Antud pala koosneb pealkirjast ja kuuest lausest. Esimeses lauses on 6 sõna. Sõnas „tormile” on 7 häälikut. Häälikud märgitakse kirjas tähtedega. Tähed on suured ja väikesed.

Kõik tähed kindlas järjekorras moodustavad tähestiku.

Eesti tähestik ühes võõrtähtedega (viimased on sulgudes) on järgmine:

A, a, B, b, (C, c), (Č, č), D, d, E, e, (F, f),
G, g, H, h, I, i, J, j, K, k, L, l, M, m,
N, n, O, o, P, p, (Q, q), R, r, S, s, (Š, š),
(Z, z), (Ž, ž), T, t, U, u, V, v, (W, w), Ō, õ,
Ä, ä, Ö, ö, Ü, ü, (X, x), (Y, y).

64. Jälgin, missuguses järjekorras on antud järgmised sõnad.

Tähed										Sõna
a	a	s	t	a						aasta
—	—	—	—	—	k	ä	i	k		aastakäik
—	b	i								abi
—	—	—	l	i	n	e				abiline
—	—	—	s	t	a	j	a			abistaja
—	—	—	—	—	—	m	i	n	e	abistamine
—	e	g								aeg
—	—	—	a	m	i	s	i			aegamisi
—	—	—	—	—	ö	ö	d	a		aegamööda
—	—	—	s	a	s	t	i			aegsasti
—	—	r								aer
—	—	—	u	t	a	j	a			aerutaja
—	—	—	—	—	—	m	a			aerutama
—	—	—	—	—	—	—	i	n	e	aerutamine

65. Kirjutan tähestikulises järjekorras oma klassi õpilaste perekonnanimed.

66. Kasutan maateaduse või ajaloo õpikut ja kirjutan 30 sõna, mis algavad suure algustähega lause keskel. Sõnade vahele panen koma, viimase sõna lõppu aga punkti. Pealkirjaks —

Suure algustähega sõnu.

67. Jätkan järgmist ülesannet.

Sõna	Täishäälikud	Kaashäälikud
seljakil kummargil putukas toomingas võõras pääsuke	e, a, i	s, l, j, k, l

Täishäälikud on: **a, e, i, o, u, õ, ä, ö, ü.**
Kõik muud häälikud on kaashäälikud.

68. Kirjutan kõik kaashäälikud tähestikulises järjekorras.

69. Kriipsutan alla ainult nende häälikute märgid, mis on ühised igas reas.

1. andma, andke, püüdma, püüdke, hüüdma.
2. võtma, võtke, jätma, jätke, katma, katke.
3. hüüdma, küünal, müüma, üürike.
4. võõras, põõsas, rõõm, hõõruma, mõök, lõõts.
5. pääsuke, päästma, häälik, hääldama.
6. seadma, seadus, teadma, peatuma.
7. amet, koma, ometi, samet, samuti.

8. hunnik, lännik, kannikas, kannike, sõnnik.
9. kummardama, hõoveldati, vabandades.
10. õpiksime, hüppaksime, tukuksite, lükkaksime.

70. Jälgin liite **-ki**, **-gi** kirjutamist.

Liide -ki	Liide -gi
leib + ki = leibki	reha + gi = rehagi
roop + ki = roopki	tee + gi = teegi
sepp + ki = seppki	rohi + gi = rohigi
raud + ki = raudki	puu + gi = puugi
hunt + ki = huntki	jää + gi = jäägi
kott + ki = kottki	öö + gi = öögi
kurg + ki = kurgki	hull + gi = hullgi
virk + ki = virkki	rihm + gi = rihmgi
kokk + ki = kokkki	memm + gi = memmgi
aitäh + ki = aitähki	joon + gi = joongi
mees + ki = meeski	narr + gi = narrgi
kass + ki = kasski	tugev + gi = tugevgi

Pean meeles!

Liide **-ki** liidetakse **b, p, d, t, g, k, h** ja **s** külge.

Kõigi teiste kaashäälikute ja kõigi täis-
häälikute külge liidetakse liide **-gi**.

Liite **-ki** ja **-gi** puhul kirjutatakse sõna nii, nagu esineks ta eraldi. Järelikult sõnas „kottki” kirjutame **tt** kahekordselt, kuigi ta on kaashääliku **k** kõrval.

71. Tarvitan kriipsuga antud sõnades kas liidet -ki või -gi. Kirjutan välja ainult mainitud liidetega sõnad. Pealkirjaks —

Liide -ki, -gi.

Koergi, lubabki . . .

I

1. Koer— ei saa haukumata süüa. 2. „Tubli mees see, kes lubab—,” naeratas onu. 3. Rammust rääkis mehe kael—. 4. Sõber— ei suuda alati aidata oma sõpra. 5. Kord väsis tugevam— rändaja. 6. Kirjú härg— ilmus laudast autot piiluma. 7. Karastava vihmahoo järel olid liblikad— välja tulnud. 8. Taat— viskas kirve selga ja läks metsa. 9. Siga käib seni läbi aia, kuni aia vahele jääb—. 10. Ja sõber ei vastanud sõbrale noh—. 11. Vana sepp— viidi noorte sekka. 12. Andres oli muretu nagu ta seltsimehed—. 13. Eit klaperdas edasi ja lõppu tema sõnadel ei näinud tulevat—. 14. Kägu— kukkus kuuse otsas, lind— laulis lepa ladvas. 15. Jõudis õhtu ja ligines— öö. 16. Oli nii vaikne, et leht— ei värisenud, udusulg— ei tõusnud õhku. 17. Haige ei saanud und— silma. 18. Ahne kõht ei saa iial— täis. 19. Öö oli niiske otsekui hommik—.

II

1. Austa tööd, töö austab sind—. 2. Ilusad mälestused ei kustu iial—. 3. Ja mees toimis— nii, kuidas

soovitati. 4. Kumb— ei lausunud tükil ajal sõna. 5. Mõnd mustust ei kõrvalda seep—. 6. Loom— hoiab oma nahka. 7. Suur mees, suur särk—. 8. Kargab kana õrrele, läheb kukk— järele. 9. Lell— tundis huvi poiste mängust. 10. Ja hakati— liikuma tulnud teed tagasi. 11. Kes noorena nobe, see virk vanana—. 12. Vesi sööb kivisse— augu. 13. Ei võidud raisata enam minutit—. 14. Tolle taadikese elutee ei ole olnud kaugelt— sile. 15. Kee— ei pärinud— tädilt mida— sündmuse üle. 16. Lukk— oli ukse eest ära viidud. 17. Poiss ei osanud imestuse pärast noh— ütelda. 18. Keegi ei lausunud sõnakest—.

72. Kirjutan kodus etteütelse 10.

73. Tarvitan järgmisis lauseis liidet **-ki** või **-gi**. Sõna „isegi“ jätan kirjutamata.

1. Isegi väike Reet oskas lugeda. 2. Viimaks tuli isegi lell. 3. Isegi taat tuli lapsukeste mängu mängima. 4. Oli nii varane aeg, et isegi linn näis veel tukkuvat. 5. Isegi sulg tõrgub mõningaid sõnu kirjutamast. 6. Mõnd mustust ei kõrvalda isegi seep. 7. Köneldakse, et isegi sääsk võib viletsakese tasakaalust välja viia. 8. Kord väsis isegi tugevam rändaja. 9. Väikese Leida mõttega olid isegi vanad täiesti nõus.

N ä i d i s : Väike Reetki oskas lugeda.

7. LUHIKE, PIKK JA ULIPIKK HÄÄLIK.

74. Võrdlen ja hääldan õigesti jämendatult trükitud häälikuid allakriipsutatud sõnades.

Lühike täishäälik 1. välde	Pikk täishäälik 2. välde	Ulipikk täishäälik 3. välde
Muri, ära ole <u>k/u</u> ri!	Muri jooksis <u>k/uu</u> ri taha.	Muri jooksis <u>k/uu</u> ri.
Küll aga oli <u>t/o</u> re ilm!	Meie <u>k/oo</u> lis õpib palju lapsi.	Rutati <u>k/oo</u> li.
Taluõues oli mitu <u>k/ü</u> na.	<u>K/üü</u> nal pandi põlema.	<u>K/üü</u> nlad pandi põlema.

75. Hääldan õigesti tabelis antud sõnu. Ühtlasi koostan lauseid, milledes esineb antud sõnu.

Täishäälikud		
Lühike täishäälik 1. välde	Pikk täishäälik 2. välde	Ulipikk täishäälik 3. välde
ka/li	(ühe) kaa/li	(neli) kaa/li
ke/da	kee/da	kee/ma
vi/li	(ühe) vii/li	(kaks) vii/li
ko/li	(ühe) koo/li	(kaks) koo/li
ku/ri	kuu/ri (all)	(läks) kuu/ri
põ/se	(suur) põõ/sas	(suures) põõ/sas

Pikk ja ülipikk täishäälik kirjutatakse kahekordse tähega. Sõnade silbitamisel pikki ja ülipikki täishäälikuid ei poolitata.

76. Võrdlen ja hääldan õigesti jämendatult trükitud häälikuid allakriipsutatud sõnades.

Lühike kaashäälik 1. välde	Pikk kaashäälik 2. välde	Ülipikk kaashäälik 3. välde
Hobusel on <u>ka/b/i</u> .	<u>Ka/p/i</u> uks oli lahti.	Pesu pandi <u>ka/pp/i</u> .
Kepp on vana- kese <u>tu/g/i</u> .	Eit võttis koldest ühe <u>tu/k/i</u> .	Koldes oli mitu <u>tu/kk/i</u> .

77. Võrdlen ja hääldan õigesti tabelis antud sõnu. Ühtlasi koostan lauseid, milledes esineb antud sõnu.

Kaashäälikud		
Lühike kaashäälik 1. välde	Pikk kaashäälik 2. välde	Ülipikk kaashäälik 3. välde
põle	(ühe) põlle	(kaks) põlle
sama	(ühe) sammu	(kaks) sammu
pani	(ühe) panni	(kaks) panni
ära	(ühe) narri	(kaks) narri
püsi	(ühe) püssi	(kaks) püssi

Kaashäälikud

Lühike kaashäälik 1. välde	Pikk kaashäälik 2. välde	Ülipikk kaashäälik 3. välde
kivi ihu maja		kivvi ihhu majja
käbi rõdu tegi	(ühe) kepi roti teki	(kaks) keppi rotti tekki

78. Määrán antud sõnades välte. Selleks koostan vastava tabeli.

Tuba, õpin, õppisin, lagi, lakke, võtab, seppadele, sepik, lükata, lugu, kodu, võttis, kotid, sattusin, rida, püttides, pütis, lükkasime, viga, satume, kägu.

8. LIITHÄALIKU KIRJUTAMINE.

79. Jälgin jämendatult trükitud liithäälikute õige-kirjutust.

Amet ei küsi leiba.

Kaugelt kägu kuulus.

Rooste sööb **rauda**.

Anna **aega**, **aeg** annab head **nõu**.

Kui liithäälilik koosneb täishäälikuist, siis nimetatakse seda **liittäishäälilikuks** ehk **kaksiktäishäälilikuks**.

Liittäishäälilikus kirjutatakse iga täishäälilik ühekordse tähega.

Sõnade poolitamisel **kaksiktäishäälilikeid** ei lahutata.

80. Jälgin jämendatult trükitud liithäälilike te õigekirjutust.

Täis kõht ei usu tühja kõhtu.

Ära hõiska enne õhtut!

Kõik katsetöö on raske.

Eks ükskord puutu näpud ikka põhja.

Ega iga pilli järgi saa tantsida.

Kui liithäälilik koosneb kaashäälikuist, siis nimetatakse seda **liitkaashäälilikuks**.

Liitkaashäälilikus kirjutatakse iga kaashäälilik ühekordse tähega.

81. Võrdlen antud sõnade õigekirjutust.

Kahekordne täht lühikese täishääliku järel	Sama täht ühekordne liitkaashäälikus
vallad kümme ranna õrre	valda kümnes randa õrsi
nukker vapper mutter	nukralt vaprad mutri
pikk täpp nutt	piklik täpsus nutja

Liithäälikus kirjutatakse iga häälik ühe tähega.

82. Võrdlen ülipika kaashääliku märkimist antud sõnades.

K, p, t ja s lühikese täishääliku järel	K, p, t ja s pika täis- hääliku ja kaksiktäis- hääliku järel
lukk, sukk sepp, lepp rutt, pott	luuk, rõuk seep, kaup ruut, ait
püss, uss	kauss, poiss

Ulipikk **k, p, t** pika täishääliku ja kaksiktäishääliku järel kirjutatakse **ühekordselt**.

Ulipikk **s** kirjutatakse kaksiktäishääliku järel **kahekordselt** — **ss**.

83. Vaatlen veel antud sõnade õigekirjutust.

pauku
kaupade
aitades
aega
laudu

rõukude
vaipu
eitedega
leiba
tõugu

tõuku
loikudes
lautu
hauda
lõuga

Kaksiktäishääliku järel kirjutatakse kaashäälik **ühe tähega**.

84. Kirjutan oma lugemikust või harjutustikust 20 sõna, milledes on kaksiktäishäälik. Uhtlasi kriiputan alla kaksiktäishäälikule järgneva kaashääliku. Pealkirjaks —

**Kaksiktäishääliku järel ühekordne
kaashäälik.**

Kõiki, lõikus, sõita . . .

85. Vaatlen allpool antud sõnu.

b, d, g sõna algvormis	b, d, g mõne muu hääliku kõrval samas kohas
kärbes	kärbsed, kärbseid, ...
umbne	umbse, umbsesse, ...
õudne	õudselt, õudsus, ...
üldine	üldse, üldsus, ...
jalg	jalgsi, kergejalgsus, ...
hoidma	hoidsin, hoidke, ...
raud	raudtee, raudkapp, ...
alg	algkiri, algsõna, ...
kuld	kuldsõrmus, kuldkala, ...
liig	liigkasu, liigpingutus, ...

86. Kirjutan kriipsu asemele kas **gs** või **ks**.

1. Poisid pooldasid hoo—aid mängu. 2. Ainult ühendus teeb meid tugeva—.
3. Nobejal—ed lapsed joo—id õues. 4. Linnuke lõ—utas lehestikus.
5. Kin—epa Aino oli koolis hoolsaid õpilasi.
6. Aastad ep ole venna—ed. 7. Omad vitsad pe—avad.
8. Tõusti ae—asti ja rutati minema
9. Lii—öömine on tervisele kahjulik. 10. Küsimust kaaluti mitmekül—elt.
11. Mehe nägu oli enne ae—elt kortsus ja vananenud.
12. Enne töö teha—e, pärast palk ma—takse.
13. Lapsuke hiilis var—i u—e vahelt õue.
14. Mees oli tülpinud ühekül—est

tööst. 15. Poiss ajas end hoo—asti sirgu ja lä—. 16. Hakkas sadama udusul—et lund. 17. Kuigi mehed lä—id jal—i, said nad äe—asti jaama. 18. „Mille— niisugune pin—us ja hoo—us?” küsis lõbus Kon—. 19. Vanaae—e suure kella ti—umine ü—i katkestas üldist vaikust. 20. Lii—eks ärrituse— polnud mingit põhjust.

87. Kirjutan kriipsu asemele kas **ds** või **ts**.

1. Sei—e ei oota ühte. 2. Uleae—ed naabrid elasid sõpruses. 3. Ül—e oli naaber väga ki—i mees. 4. O—iti sün—aid poeruume. 5. Turul müüdi uu—eviljagi. 6. Keldri mul—est põrandast tõusid mul—ed lõhnad. 7. Töö edenes siiski jõu—asti. 8. Mõned mängijad pei—sid end vana loo—iku taha. 9. Kaminas hõõguvad söed hei—id kul—et kuma. 10. Ja siis määrati kindlaks soo—ad kohad telkide jaoks. 11. Kuu seisis ki—a kul—e sirbina taevas. 12. Kes teda ül—e ku—us? 13. Tihti kos—id nende kõrvu me—elajate õu—ed röögatused. 14. Aleviku keskel ase—es kaks kahekor—et maja. 15. Õpilane An— Rau—epp oli oma aastate kohta erakor—elt suure kasvuga. 16. Kahe—eti tuhandekor—elt, et ei saadud minna kon—erdile. 17. Peeti nõu, kuidas sün—amalt pühi—eda aastapäeva. 18. Ii—etel aegadel ka—id meie kodumaad ürgme—ad.

88. Kirjutan kriipsu asemele **ds** või **ts**, nagu on nõutav. Uhtlasi poolitan kõik sõnad.

See oli suvel.

El—, Helle, A— ja Vello olid vanaema sel—is jalutamas. Jõuti me—a. Kõik tun—id end rõõm—sana. Äkki huikas öökull õu—elt. A—ike haaras venna pin—akust kinni ja hakkas nutma. Kõik lohusid lapsukest ja A— jäigi vait. Varsti jõu—id jalutajad ki—a purde juurde. Sealt pöörduti tagasi kodu poole. Ja aegsasti oldigi kodus.

89. Kuidas poolitan sõnu.

1. Ühesilbilisi sõnu ei poolita (kapp, lukk, mees jne.).

2. Rea lõppu ei jäta ühetähelist silpi (oli, ema, onu jne.). Ka ei kannu üle uude ritta ühetähelist silpi (meie, teie, laua, neiu jne.).

3. Pikka (kahekordset) täishäälikut ei poolita (öö, öö-ga, luud, luu-da jne.).

4. Kaksiktäishäälikut ei poolita (õun, õu-na, raud, rau-da jne.).

5. Uue silbi algul kirjutatakse ainult ühe kaashääliku-tähe (jul-ged, hom-me, hom-seks, kop-pel, kop-lis, päh-kel, pähk-li, kors-ten, korst-nad, vars-ti, mulks-ti jne.).

9. ASTMEVAHELDUS.

90. Võrdlen häälikute muutumist sõna sees jämendatult trükitud sõnades.

Kass ajas taga suurt
rotti.

Ainoke, mine sa ka
kööki!

Tuba oli ilus ja mugav.

Sadas lund.

Kass püüdis kinni suure
roti.

Ema küüris **köögi** puh-
taks.

Istuti vanaema **toas.**

Sajab lund.

Ühe ning sama sõna tüves teatavad hääli-
kud võivad esineda kahel kujul.

Kord võivad nad olla tugeval kujul (**rotti**,
kööki jne.), kord jälle nõrgal kujul (**roti**,
köögi jne.).

Kord võivad häälikute hulgas **b**, **d**, **g** (tuba,
sadama, lagi) kas kaduda (toa, laes) või muu-
tuda mõneks teiseks häälikuks (**sajab**).

Seesugust häälikute vaheldust ühe ning
sama sõna eri kujudes nimetatakse **astme-
vahelduseks**.

Astmeid on kaks: **tugev aste** (sepp, tuba)
ja **nõrk aste** (sepad, toas).

91. Tõmban joone alla neile tüvedele, milledes
sisemised häälikud muutuvad.

seppa — sepa
maja — majad
lukku — luku
küla — külad
kesa — kesad
juttu — jutu

kotti — koti
pesa — pesad
kukke — kuke
kala — kalad
tuppe — tupe
sibul — sibulad

92. Jälgin järgmiste sõnade tugevat ja nõrka astet.

Tugev aste

Nõrk aste

kk

lukku, lukkudeta
kokka, kokkadega

pp

näppu, näppudele
lippu, lippudega

tt

kütti, küttidelt
kotti, kottides

k

luku, lukuta
koka, kokaga

p

näpu, näpule
lipu, lipuga

t

küti, kütilt
koti, kotis

Pean meeles!

Tugeva astme **kk**, **pp**, **tt** vaheldub nõrgas astmes **k**, **p**, **t**-ga.

93. Valin igast veerust ühe tugevaastmelise ja ühe nõrgaastmelise sõna ning kirjutan lauseid. Sõnadele tugevas astmes tõmban kaks, aga sõnadele nõrgas astmes ühe värvilise kriipsu alla.

sukka, suk k adeta ...	suka, sukad ...
kappades, kappadesse ...	kapas, kapaga ...
pottidel, pottidega ...	potis, potid ...
ketti, kettideta ...	keti, ketis ...
õppisin, õppigu ...	õpin, õpitakse ...
kukkusime, kukkuda ...	kukun, kukuksin ...
leppis, leppisite ...	lepin, lepitakse ...

94. Jälgin järgmiste sõnade tugevat ja nõrka astet.

Tugev aste	Nõrk aste
k võrku, võrkudest rauka, raukadega	g võrgu, võrgust rauga, raugaga
p seepi, seepidega kaupa, kaupadena	b seebi, seebiga kauba, kaubana
t pilti, piltidelt toitu, toitudeta	d pildi, pildilt toidu, toiduta

Peaa meeles!

Tugeva astme **k, p, t** vaheldub nõrgas astmes **g, b, d**-ga.

95. Valin igast veerust ühe tugevaastmelise ja ühe nõrgaastmelise sõna ning kirjutan lauseid. Sõnadele tugevas astmes tõmban kaks, aga sõnadele nõrgas astmes ühe kriipsu alla.

tarka, tarkadele ...

nööpi, nööpe ...

vaati, vaatidesse ...

eite, eitedel ...

vaatasin, vaatad ...

siduma, sidusime ...

lugesin, lugegu ...

targa, targalt ...

nööbi, nööbid ...

vaadis, vaadiga ...

eide, eidele ...

vaadanud, vaadake ...

seon, seotakse ...

loeme, loeti ...

96. Jälgin häälikute vaheldust tabelis antud sõna-des.

Tugev aste	Nõrk aste	Tugev aste	Nõrk aste
mägi	mäe	g	—
lugema	loen	g	—
tuba	toas	b	—
kubu	koo	b	—
põdema	põeb	d	—
siduma	seob	d	—
vesi	vee	s	—
uus	uue	s	—

Pean meeles!

Vaadeldud sõnades nõrgas astmes kaob **g, b, d, s**.

97. Jälgin täishäälikute **i, u, ü** asendumist **g, b, d, s** kõrval.

Tugev aste	Nõrk aste	Täishääliku asendumine
mägi siga siduma	mäe sea seome	i asendub e -ga
tuba kubu laduma	toa koo laome	u asendub o -ga
süsi lüsi pügama	söe löe pöame	ü asendub ö -ga

Pean meeles!

Kui nõrgas astmes **g, b, d, s** kaovad, siis nende kõrval olev **i** asendub **e**-ga, **u** — **o**-ga, **ü** — **ö**-ga.

98. Koostan kirjalikult kümme lauset nii, et igas lauses on vähimalt üks allpool antud sõnadest.

1. Vea, vead, oa, oad, noa, noaga, prao, praod, reaks, read, söe, söega, vao, vaod, sea, sead, seaga, seale, sealt, mao, maod.

2. Pean, pead, peame, peate, kaob, kaovad, põete, põevad, põab, põavad, taob, taome, taote, seon, seoti, seotakse, seotud.

99. Jälgin kokkuvõtlikku astmevahelduse tabelit.

Sõna algvorm	Tugev aste	Nõrk aste	Tugev aste	Nõrk aste
sepp	seppa	sepa	pp	p
lukk	lukku	luku	kk	k
kott	kotti	koti	tt	t
ader	atra	adra	tr	dr
latv	latva	ladva	tv	dv
lammas	lamba	lammast	mb	mm
äke	äkke	äket	kk	k
ratas	ratta	ratast	tt	t
sõda	sõda	sõja	d	j
viga	viga	vea	g	—
ruttama	ruttan	rutata	tt	t
õppima	õppida	õpin	pp	p
tärkama	tärkan	tärgata	rk	rg
loopima	loopida	loobin	p	b

100. Kasutades eelmist tabelit määran suuliselt tugeva ja nõrga astme.

kuke	nõder	hüppan
kukke	nõtra	hüpata
roti	hamba	lükati
rottide	hammaste	lökkasin
kepi	mõte	lepin
keppi	mõtted	leppisin
kepiga	mõtet	aitan
sukad	mätta	aidata
sukka	mätast	ruttas
kapis	rukki	rutake
kappides	rukist	rutanud

101. Astmevahelduseta sõnad.

Parem karta kui kahetseda.

Häbenemine ei teota inimest.

Sõnades **parem**, **häbenemine** jne. häälikud ei vaheldu eri kujudes. Säärased sõnad on astmevahelduseta sõnad.

102. Rühmitan alljärgnevad sõnad tugevaastmelisteks, nõrgaastmelisteks ja astmevahelduseta sõnadeks.

Sepäle, seppadele, valus, valusal, seppa, sepa, äkke, äke, ratta, ratas, hobune, hobusega, seon, siduma, suvi, suvel, õpin, õppisin, lautades, laudas,

ujuma, ujutakse, suka, sukkade, põtra, põdral, sügis, hani, paigas, paikades, lubama, lubati, raudne, kärbin, kärpis, küttidega, kütiga, vaba, muna, kukkumine, kukume.

Näidis:

Tugev aste	Nõrk aste	Astmevahelduseta sõnad
seppadele	sepale	valus

10. Käändsõna.

103. Vaatlen sõna „sepp” muutmist järgmises lauseis.

1. **Sepp** (kes?) teeb rauatööd.
2. Tehases oli mitu **seppa** (keda?).
3. Tehas palkas **sepa** (kelle?).
4. Mis puutub **sepasse** (kellesse?), siis tunneb ta oma tööd hästi.
5. **Sepas** (kelles?) tärkas uus mõte, kuidas veelgi paremini rauda kokku joota.
6. Tehases räägiti palju **sepast** (kellest?).
7. **Sepale** (kellele?) maksti head palka.

8. **Sepal** (kellel?) oli suur pere.
9. **Sepalt** (kellelt?) nõuti allkirja.
10. Ruudi tahab õppida **sepaks** (kelleks?).
11. Ruudi isa oli töötanud ka noores põlves **sepana** (kellena?).
12. Taguja lükkas raudlati **sepani** (kelleni?).
13. Kusti läks **sepaga** (kellega?) linna.
14. Tehas ei saa **sepata** (kelleta?) läbi.

104. Vaatlen sõnade muutmist antud tabelis.

Ainsus

1. Uus lukk	mis?	Nimetav
2. Uut lukku	mida?	Osastav
3. Uue luku	mille?	Omastav
4. Uue/sse luku/sse	mille/sse?	Sisseütlev
5. Uue/s luku/s	mille/s?	Seesütlev
6. Uue/st luku/st	mille/st?	Seestütlev
7. Uue/le luku/le	mille/le?	Alaleütlev
8. Uue/l luku/l	mille/l?	Alalütlev
9. Uue/lt luku/lt	mille/lt?	Alaltütlev
10. Uue/ks luku/ks	mille/ks?	Saav
11. Uue luku/na	mille/na?	Olev
12. Uue luku/ni	mille/ni?	Rajav
13. Uue luku/ga	mille/ga?	Kaasaütlev
14. Uue luku/ta	mille/ta?	Ilmaütlev

Mitmus

1. Uued lukud	mis?	Nimetav
2. Uusi lukke	mida?	Osastav
3. Uute lukkude	mille?	Omastav
4. Uute/sse lukkude/sse	mille/sse?	Sisseütlev
5. Uute/s lukkude/s	mille/s?	Seesütlev
6. Uute/st lukkude/st	mille/st?	Seestütlev
7. Uute/le lukkude/le	mille/le?	Alaleütlev
8. Uute/l lukkude/l	mille/l?	Alalütlev
9. Uute/lt lukkude/lt	mille/lt?	Alaltütlev
10. Uute/ks lukkude/ks	mille/ks?	Saav
11. Uute lukkude/na	mille/na?	Olev
12. Uute lukkude/ni	mille/ni?	Rajav
13. Uute lukkude/ga	mille/ga?	Kaasaütlev
14. Uute lukkude/ta	mille/ta?	Ilmaütlev

Küsimusi. 1. Mitu käänat on käändsõnadel? 2. Milline käändelõpp on ainsuse ja mitmuse kaasaütleväl käändel?

105. Määrán jámendatult trükitud sõnade käände ja astme.

Jooksis varsana koplis ringi.

Andrese lapsepõlve-sõber oli **varss**. **Varsa** nimi oli Esku. Sageli käis **poiss** tallis **varssa** vaatamas. Viis talle isegi tükksuhkrut. Esiialgu ei sallinud **poissi** Esku ema. Aga kui Miira nägi, et Andres **varsa/le** paha ei teinud, sallis ta **poissi varsa** ligidu-

ses. **Varss** kasvas ja kosus. **Varsa/s** peitub imelik armsus! Ning Andrese sõprus **varsa/ga** üha kasvas. Kui Andres mööda põlluriba **kooli/st** koju sammus, tuli talle **varss** juba eemalt vastu. **Varsa** teisel sünnipäeval hüppas Andres talle selga, et **varsa/l** istudes pisut „ratsutada“. Kohe püüdis Esku **poisi/st** vabandada. Ei aidanud muu, kui **poisi/l** tuli **varsa/lt** maha tulla. See „ratsutamine“ vähendas nende **sõprus/t**. Kuid **sõprade/ks** jäid nad siiski. Kord nägi Andres unes, et ta jooksis **kopli/s** ringi väikese **varsa/na**.

106. Jälgin omastavat käänat ning võrdlen seda järgmiste käänetega.

Ainsus

Omastav	kelle?	noore kuke
Sisseütlev	kelle/sse?	noore/sse kuke/sse
Seesütlev	kelle/s?	noore/s kuke/s
Seestütlev	kelle/st?	noore/st kuke/st
Alaleütlev	kelle/le?	noore/le kuke/le
Alalütlev	kelle/l?	noore/l kuke/l
Alaltütlev	kelle/lt?	noore/lt kuke/lt
Saav	kelle/ks?	noore/ks kuke/ks
Olev	kelle/na?	noore kuke/na
Rajav	kelle/ni?	noore kuke/ni
Kaasaütlev	kelle/ga?	noore kuke/ga
Ilmaütlev	kelle/ta?	noore kuke/ta
Mit. nimetav	kes?	noore/d kuke/d

Küsimusi. 1. Millised ainsuse käänded saadakse ainsuse omastavast? 2. Milline mitmuse kääne saadakse ainsuse omastavast?

Mitmus

Omastav	kelle?	noorte kukkede
Sisseütlev	kelle/sse?	noorte/sse kukkede/sse
Seesütlev	kelle/s?	noorte/s kukkede/s
Seestütlev	kelle/st?	noorte/st kukkede/st
Alaleütlev	kelle/le?	noorte/le kukkede/le
Alalütlev	kelle/l?	noorte/l kukkede/l
Alaltütlev	kelle/lt?	noorte/lt kukkede/lt
Saav	kelle/ks?	noorte/ks kukkede/ks
Olev	kelle/na?	noorte kukkede/na
Rajav	kelle/ni?	noorte kukkede/ni
Kaasaütlev	kelle/ga?	noorte kukkede/ga
Ilmaütlev	kelle/ta?	noorte kukkede/ta

Küsimusi. 1. Millised mitmuse käänded saadakse mitmuse omastavast? 2. Milline küsimus on seestütlevale käändel nii ainsuses kui ka mitmuses?

Ainsuse omastava käände põhjal moodustatakse kõik ainsuse käänded sse-lõpulisest sisseütlevast alates ja mitmuse nimetav.

Mitmuse omastava põhjal moodustatakse kõik mitmuse käänded alates sisseütlevast.

Omastavat käännet nimetatakse **põhikäändeks.**

107. Kirjutan kümme lauset, milledes on järgmised sõnad ainsuse ja mitmuse alalütlevas käändes.

Märkus. Sõnad on antud omastavas.

Targa poisi, tarkade poiste, väikese tüdruku, väikeste tüdrukute, helde onu, heldete onude, vana kaluri, vanade kalurite, tubli sõbra, tublide sõprade.

108. Käänan sõna „sepp“ kõigis käändeis. Ühtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(kes?)	sepp	sepad
Osast.	(keda?)	seppa	seppi
Omast.	(kelle?)	sepa	seppade
Sisseütl.	(kellesse?)	sepassse	seppadesse
		e. seppa	

Samuti käänduvad: **sukk** (ains. omast. suka, mitm. osast. sukki), **kepp** (kepi, keppe), **kütt** (küti, kütte), **käpp** (käpa, käppi), **mokk** (moka, mokki), **utt** (ute, utti), **latt** (lati, latte), **nukk** (nuku, nukke), **tikk** (tiku, tikke) jne.

109. Koostan kirjalikult kümme lauset, milledes on järgmised sõnad.

Suka, sukka, sukaga, sukkadega, tiku, tikku, kepi, keppi, kütil, küttil.

110. Kirjutan sulgudes olevad sõnad vastavas ainsuse käändes.

1. Soo ääres kasvas (ilusad lepad). 2. Teenija pühkis aknaid (lappidega). 3. (Kuked) kires koidikul. 4. (Kukkedel) on punane hari. 5. (Suppidele) lisati juurde soola. 6. Eideke võttis (mõned potid) ja kallas piima (pottidesse). 7. (Püttides) ei olnudki võid. 8. Tiiu tõi (kappadega) väljast vihmavett. 9. Virveke õmbles oma (nukkudele) ilusat kleiti. 10. (Vakkades) oli natuke kaeru. 11. Kartuleid kallati (kottidesse). 12. (Seppadel) oli palju tööd. 13. Noor müüja askeldas (lettide) taga. 14. (Lettidel) oli palju kaupa.

111. Kirjutan sulgudes olevad sõnad mitmuse vastavas käändes.

1. Ema toppis õlgi (kotti). 2. Tiiuke mängis oma (nukuga). 3. (Sukk) pandi kuivama. 4. (Kukk) on toredad linnud. 5. Maie jooksis (kukele) teri tooma. 6. (Sokk) sõid ahnelt rohtu. 7. (Potil) olid (põhi) alt ära. 8. Tallis sõid (ilus priske täkk). 9. (Sukas) olid (mõni auguke). 10. (Rotil) on teravad hambad. 11. (Kott) olid täidetud kartulitega. 12. Koplis kasvasid (vana lepp). 13. (Sepp) töötasid sepikojas. 14. Mehed vestsid (sepaga) lõbusat juttu.

112. Kirjutan sulgudes olevad sõnad ainsuses või mitmuses, nagu on nõutav.

1. Tädi kinkis Virvele (ilusa suka — ilusad sukad). 2. Piduhoonete katused olid ehitud (li-

puga — lippudega). 3. Väsinud taat puhkas (lakka-
des — lakas). 4. Ülikond pandi (kappidesse —
kappi). 5. (Kott — kotid) olid riulitel. 6. Ratsanik
ratsutas (uhkel täkul — uhketel täkkudel). 7. Rän-
daja ei lähe (kepita — keppideta) teele. 8. (Suur
lepp — suured lepad) kasvasid metsas. 9. Karjamaa
oli kaetud (lepaga — leppadega). 10. Igal (kotti-
del — kotil) on kaks soppi. 11. Linnuke suikus (hek-
kides — hekis). 12. (Rott põgenes — rotid põgene-
sid), kui nägid kurja kassi tulevat.

Nä i d i s : Tädi kinkis Virvele ilusad sukad.

113. Käänan sõna „aednik“ kõigis käändeis. Üht-
lasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(kes?)	aednik	aednikud
Osast.	(keda?)	aednikku	aednikke
Omast.	(kelle?)	aedniku	aednikkude
Sisseütl.	(kellesse?)	aednikusse	aednikkudesse
		e. aednikku	e. aednikesse

Samuti käänduvad: kodanik, võlgnik, künklik, auklik,
sõnumik, habemik, kasvandik jne.

114. Kirjutatan kriipsu asemele **k** või **kk**.

I

Tuhnisid läbi kogu võsastiku.

Ants ja Mikk jalutasid mööda künkli—u põldu.
Akki märkasid nad võsasti—u ääres argli—u jänest.

Poisid jooksid künkli—u põllu äärt mööda edasi. Neil oli soov tabada pelgli—u loomakest. Varsti jõudsid Ants ja Mikk võsasti—u äärde. Samal ajal sirkas väle loom võsasti—u. Väikesed mehikesed tuhnisid läbi kogu võsasti—u. Oma suureks imestuseks ei leidnud poisid pelgli—u jänese varjugi.

II

1. Ümbri—ule kleebiti marke. 2. Ümbri—udele kleebiti marke. 3. Raiesti—ule asusid elama mitmed uudismaa elani—ud. 4. Oksli—ust lauast ei saa valmistada suuski. 5. Oravad hüplesid oksli—udel puudel. 6. Argli—ude laste vastused olid puuduli—ud.

Märkus. Jälgin tugevat ja nõrka astet etteütlluses 14.

115. Käänan sõna „uus“ kõigis käändeis. Uhtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(missugune?)	uus	uued
Osast.	(missugust?)	uut	uusi
Omast.	(missuguse?)	uue	uute
Sisseütl.	(missugusesse?)	uuesse e. uude	uutesse

Samuti käänduvad: kuus (kuue), õis (õie), täis (täie), köis (kõie) jne.;

keel (keele, mitm. osast. keeli), seen (seene, seeni), juur (juure, juuri), kaar (kaare, kaari) jne.;

küüs (küüne, mitm. osast. küüsi), kaas (kaane, kaasi),
õõs (õõne, õõsi), laas (laane, laasi) jne.;

vars (varre, mitm. osast. varsi), õrs (õrre, õrsi), tõrs
(tõrre, tõrsi) jne.

116. Kirjutun kriipsu asemele kas **de** või **te**.

1. Pärn hakkas minema õi—. 2. Õi— lõhn täitis kogu aia. 3. Eit pani kitse kõi—, sest loom tahtis lipata laan—. 4. Varsti seati pillid hääl—. 5. Rühiti läbi põliste laan—. 6. Lapsuke hoidis pildikesi suur— kaan— vahel. 7. Keegi mängijaist peitis end suur— tõr—. 8. Mõned mängijaist peitsid end suur— tõr— taha. 9. Sõnast „huul” on ainsuse sisseütlev kääne „huul—”. 10. Mindi uu— majasse uu— inimeste hulka.

117. Käänan sõna „jõgi” kõigis käändeis. Uhtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(mis?)	jõgi	jõed
Osast.	(mida?)	jõge	jõgesid
Omast.	(mille?)	jõe	jõgede
Sisseütl.	(millesse?)	jõesse e. jõkke	jõgedesse

Samuti käänduvad: tuba (toa, mitm. osast. tube), siga (sea, sigu), rida (rea, ridu), viga (vea, vigu), vagu (vao, vagusid), sugu (soo, sugusid), lugu (loo, lugusid) jne.

Märkus. Antud sõnades i asendub e-ga, u — o-ga.

118. Kirjutan sulgudes antud sõnad nõutavas käändes.

1. Juku kirjutas paberile mõne (rida). 2. Tädi jutustas lastele ühe lõbusa (lugu). 3. Ahjus hõõgusid tulised (süsi). 4. (Tuba) kuuldus naeru ja hõiskeid. 5. Väikesed (nägu) naeratasid rõõmsasti. 6. Kilgid naersid korstna (pragu). 7. Õpilase töös olid mõned (viga). 8. Poiss sai emalt (luba) minna õue mängima. 9. Ats oli kaotanud oma (nuga). 10. Juula sai kingiks uue (suga). 11. Jutake poetas oma (käsi) ema pihku. 12. Ühele (lugu) järgnes teine lugu. 13. (Kägu) kukkusid kuusikus. 14. Karjane haaras malga ja surmas (madu). 15. Rõugu kaitseks toodi veel mõned (tugi). 16. Tuul ajas (haokubu) laiali. 17. (Siga) püherdasid lombis. 18. Esimesed (vagu) on rasked künda.

119. Käänan sõna „käsi“ kõigis käändeis. Ühtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(mis?)	käsi	käed
Osast.	(mida?)	kätt	käsi
Omast.	(mille?)	käe	käte
Sisseütl.	(millesse?)	käesse e. kätte	kätesse

Samuti käänduvad: vesi (vett, vee, veesse e. vette, veed, vesi, vete, vetesse), susi (sutt, soe jne.), süsi (sütt, söe jne.), mesi (mett, mee jne.), lüsi (lütt, löe jne.).

120. Käänan sõna „äke” kõigis käändeis. Ühtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nfmet.	(mis?)	äke	äkked
Osast.	(mida?)	äket	äkkeid
Omast.	(mille?)	äkke	äkete
Sisseütl.	(millesse?)	äkkesse	äkettesse

Samuti käänduvad: tõke, ike, lõke, lüke, rike, hüpe, hape, õpe, mõte, kate, küte, läte, võte jne.

121. Koostan kirjalikult kümme lauset, milledes on järgmised sõnad:

äke, äkke, äket, äkked, tõket, tõkked, mõte, mõtte, mõtet, mõtted.

122. Käänan sõna „ratas” kõigis käändeis. Ühtlasi tõmban sõnadele tugevas astmes kriipsu alla.

Nimet.	(mis?)	ratas	rattad
Osast.	(mida?)	ratast	rattaid
Omast.	(mille?)	ratta	rataste
Sisseütl.	(millesse?)	rattasse	ratastesse

Samuti käänduvad: mätas, ketas, okas, kikas, rikas, rukis (mitm. osast. rukkeid).

123. Koostan kirjalikult kümme lauset, milledes on järgmised sõnad:

mätas, mättas, mätast, mättast, rukis, rukist, rukis, rukkist, ketast, kettast.

124. Vaatlen antud keelenäiteis jämendatult trükitud tähti ja sõnu.

kes? mis? missugune?	keda? mida? missugust?
maa, öö puu, soo koi, kantselei	maad, ööd puud, sood koid, kantseleid
lumi, meri mõni, tuli uni, veri	lund, merd mõnd, tuld und, verd
osav meister tark harakas uus lootsik	osavat meistrit tarka harakat uut lootsikut

Kui sõna lõpeb ainsuse nimetavas käändes pika täishäälikuga (maa, puu jne.) või kaksik-
täishäälikuga (koi, kantselei jne.), siis on
ainsuse osastavas **d**.

Ka järgmistes sõnades on ainsuse osasta-
vas **d**: lumi, meri mõni, tuli, uni, veri. Seega:
lund, merd, mõnd, tuld, und, verd.

Kõigis muudes sõnades, kui need sõnad ei
ole lõputa, on ainsuse osastavas **t**.

125. Kirjutan ainsuse osastavas **d** või **t**, nagu on
nõutav.

1. Mõni puu armastab niiske— maa—.
2. Puuraiu-
jad raiusid jämeda— puu—.
3. Tõnis oli mees, kes
ei kartnud ka raske— töö—.
4. Mõnus oli vaadata
vahutava— mer—.
5. Veoautode baasis oli mitu
töötaja—.
6. Elts kodus paar kirju— vöö—.
7. Tiiuke
triikis oma valge— krae—.
8. Kauplusest toodi
hea— tee—.
9. Osteti mõni kilo värske— või—.
10. Tuldi koju piki sirge— raudtee—.
11. Nii mõnigi
kardab pimedat— öö—.
12. Näidake ometi tul—!
13. Vanakesele sooviti kosutava— un—.

126. Jälgin antud lauseis jämendatult trükitud sõnu ja tähti.

Mitmuse nimetav (kes? mis?)	Ainsuse osastav (keda? mida?)
Lõbusad lapsed (kes?) mängisid aias.	Kolm lõbusat last (keda?) mängis aias.
Onul olid toredad kutsi- kad (kes?).	Onul oli neli toredat kut- sikat (keda?).
Sügavad orud (mis?) olid kaetud lilledega.	Sügavat orgu (mida?) katsid lilled.
Meie naabril on väga ruumikad toad (mis?).	Meie naabril on mitu ruumikat tuba (mida?).

127. Vaatlen veel antud lauseis jämendatult trükitud sõnu ja tähti.

1. Andresel on **kuus** ilusat raamatut (**mida?**).
2. Ainol on **mitu** ilusat raamatut (**mida?**).
3. Maiel on **paar** ilusat raamatut (**mida?**).
4. Ellal on **mõned** ilusad raamatud (**mis?**).
5. Sarmel on **seitse** ilusat raamatut (**mida?**).
6. Helgi ostis **mõned** odavad vihikud (**mis?**).
7. Lagle ostis **paar** odavat vihikut (**mida?**).
8. Kaarel ostis **need** odavad vihikud (**mis?**).
9. Kalev ostis **neli** odavat vihikut (**mida?**).
10. Silvi ostis **mitu** odavat vihikut (**mida?**).

128. Kirjutan kriipsu asemele **d** või **t**.

1. Toas oli vähe mööbli— (**mida?**).
2. Väike lam-bike andis hämara— valgust (**mida?**).
3. Kostasid kõrvulukustava— paugud (**mis?**).
4. Sütest levis mõnusa— soojust (**mida?**).
5. Raamatuist leiame palju tähtsa— (**mida?**).
6. Mõned väikesed tuuliku— (**mis?**) paistsid jalutajaile juba kaugelt silma.
7. Lagendiku serval seisid mõned sirge— puu— (**mis?**).
8. Õhus kuuldus sahina— ja kahina— (**mida?**).
9. Vihase kahinaga tormasid laine— (**mis?**) vastu kõrge— kallast (**mida?**).
10. Tugeva— laine— (**mis?**) tõstsid kolm lootsiku— (**mida?**) oma turjale.

129. Kirjutan sulgudes olevad sõnad ainsuse sisse-, sees- või seestütlevas käändes, nagu on nõutav.

1. Mis (noor iga) kokku pandud, seda (vana põlv) leida. 2. Targaga kõneldakse (tark asi). 3. Ojake voolas kergesti oma (tuttav säng). 4. Tuul katsus ust ja vilistas (korsten). 5. Tüdruk naeratas ja sattus (lõbus tuju). 6. Noorukid tundsid suurt rõõmu (jalgpallimäng). 7. Astuti (ruumikas tuba). 8. Väljuti (tuba) ja jõuti suurde aeda. 9. Jalutati (padrikune mets). 10. Mees juhtis auto (põiktänav). 11. Reisijad olid väsinud (pikk teekond). 12. Ametnik suhtus aukartlikult (uus ülesanne). 13. Tüdruke torkas endale kogemata nõelaga (pöial). 14. Tõuk roomas (lühike rohi). 15. (Õhurikas laut) sõi ilus ja puhas kari. 16. Kallake veel vett (suur katel)! 17. (Küünal) tilkus rasva küünlajalale.

130. Kirjutan sulgudes olevad sõnad ainsuse alale-, alal- või alaltütlevas käändes, nagu on nõutav.

1. Ega (üks kõrs) kaht pead kasva. 2. Teenija tõi (peenar) värsket aedvilja. 3. Kuuldus raskeid samme (krigisev liiv). 4. Seisatati (suur trepp). 5. (Arg tüdruk) ei saanud vastust. 6. Lagle laenutas oma (hea sõbranna) sageli juturaamatuid. 7. „Need raamatud sain ma oma (truu sõber),” seletas Ants Paulile. 8. Juku õppis (kaart) kodumaa linnu. 9. Vits tuli (vana tõrs) ära. 10. Eidekese kuivetu nägu tõmbus (lahke naeratus). 11. Väsinud matkajad heitsid puhkama (sammal). 12. Mehed olid koos (turg) ja (laat)

käinud. 13. (Sihvakas varss) anti värskeid heinu. 14. Kanad lendasid (õrs) alla. 15. Kapsas ja ristikhein maitsevad väga hästi (väike jänku). 16. Kala löi tugeva laksu (sile veepind).

131. Koostan kümme lauset, milledes on 5 sõna seestütlevas ja 5 sõna saavas käändes.

N ä i d i s : Jutt tuleb **jutu/st**, kõne **kõne/st**. Nooruk oli sirgunud **tugeva/ks mehe/ks**.

132. Kirjutan sulgudes olevad sõnad ainsuse olevas käändes.

1. Leeni oli võetud majasse (kui väike laps). 2. Lühikeseks lõigatud juuksed katsid tüdruku pead (nagu pisike müts). 3. Liisa lippas toast aita ja aidast lauta (kui agar teenija). 4. Vana Juhkam töötas (kui virk sipelgas). 5. Väike Paul ronis puu otsa (nagu väle orav). 6. Poisi onu oli tuntud (kui osav kütt). 7. Naaber Jaak Orav oli tuntud (kui osav sepp). 8. Vanakese sõnad kõlasid (kui kibe pilge). 9. Jõgi lookles (kui hõbedane pael). 10. Kuu tõusis rohekal taeval (kui punakas ketas). 11. Vana pärn seisis õues (kui must kuju).

N ä i d i s : Leeni oli võetud majasse väikese lapsena.

133. Kirjutan sulgudes olevad sõnad ainsuse ole-

vas, rajavas, kaasa- või ilmaütlevas käändes, nagu on nõutav.

1. Au ei anta (asi). 2. Mis (kutsikas) õpitakse, seda (vana peni) peetakse. 3. Liha ei kasva (kont) ega puu (oks). 4. Jutake jalutas õues oma (lõbus kutsikas). 5. Poiss ronis üle müüri (väle ämblik). 6. Ujuja pingutas, et jõuda (väike purre). 7. Noor- mees sai kingiks (kehakas kaust) raamatu. 8. Pesu- nõör rippus laes (suur pundar). 9. „Mine aga nüüd, Eedike, ilma (pikem jutt)!” käskis ema. 10. Jaagu elu oma (uus kannel) polnudki igav. 11. Jaak oli tuntud ka (tubli töömees). 12. Lõokeste munad on (hall täpp). 13. (Suur laas) oli ainult kaks kilomeet- rit. 14. (Uus sild) oli veel tükk maad. 15. Mõnus oli vestelda (vana kalur). 16. Töö viidi (võidukas lõpp).

134. Kirjutan punktjoonele sõna „traktor” nõu- tavas käändes.

Traktor.

Alaküla leplikud mehed ostsid endale
Uhel õhtupoolikul saabuski pärale.
Kogu küla silmad olid suunatud Lapsed
olid kohal, et vaadata imelikku Kohe
taheti sooritada katset Selleks tassiti
kohale ader ja see kinnitati külge. Masinist
pühkis higi ja askeldas juures. Huvitav

oli vaadata, kuidas veeres mööda põldu ja ader selle taga kiskus üles kõva maakamarat. Oldi väga rahul huvitava põllutööriista

135. Kirjutan sulgudes olevad sõnad ainsuses.

I

1. (Kassid tegid rottidele) sõitu.
2. (Põrsad püherdasid loikudes).
3. (Sead sõid moldidest) suure isuga.
4. (Hobustel) on (pikad lakad).
5. Õhus (tiirlesid kullid) ja (häälitsevad nepid jäid) vait.
6. (Kärbsed rabelesid) vedelas mees.
7. (Väikesed põdrad kasvavad) kord (suurteks põtradeks).
8. (Võrkudesse tulid mõned kalakesed).
9. (Lained tuiskasid) üle (kalurite paatide).
10. (Kenadele kutsikatele) muretseti (toredad kaelarihmad).
11. (Konnad krooksusid lompides).
12. (Väikesed kuldnokad piuksusid puurides).
13. (Härgadel olid jämedad raudketid) kaelas.
14. (Väikesed kassid hüppasid hiirte) kallale.
15. (Kassidel) on (pehmed käpad).
16. (Noored kütid vestlesid vanade küttidega).
17. (Arglikkude mehikeste nägudest) paistis hirm.
18. (Tüdrukud ammutasid) vett (kappadega).

II

1. Vesteldi (vanade aednikkudega).
2. (Jutukad eided ruttasid turgudele).
3. (Suvitajad asusid)

elama (suurtesse tubadesse). 4. Ka (noortel seppadel) olid tugevad käed. 5. (Rändajad) ei lähe (keppideta) teele. 6. (Suurtesse ümbrikkudesse) pandi mitmesuguseid pabereid. 7. (Pange vaatidele punnid) ette! 8. (Padadel olid kaaned) peal. 9. (Heade sulgedega) on mõnus kirjutada. 10. Jällegi lasus vaikus (tubades). 11. (Mõned tuliued autod kihutasid maanteedel). 12. Vett ei veeta (vaatideta). 13. Purskkaevus (sätendasid veejoad). 14. (Märjad sukad pandi) kuivama. 15. (Muutlikkude ilmade) tõttu lükati lõbusõit edasi. 16. (Jõed voolasid) läbi (kiviste sängide). 17. (Jäised tuuled kihutasid) üle (lagendikude). 18. (Hurtsikud olid) nähtavasti (elanikkudeta).

Käändsõnade liigid.

136. Jälgin järgmisis lauseis jämendatult trükitud nimisõnu.

Kõik **kaunad** (mis?) ei kasvata **teri** (mida?).

Koer (kes?) on ustav **valvur** (kes?).

Onu (kes?) kinkis **Ainole** (kellele?) ilusa **raamatu** (mille?).

Nimisõnad märgivad asjade (kaunad, teri jne.) ja olendite (koer, valvur jne.) nimetusi.

Nimisõnade puhul küsime: kes? mis? keda? mida? kelle? mille? jne.

137. Kirjutan sulgudesse iga nimisõna taha nõutava küsimuse.

1. Nobedad jänesed () otsisid toitu ().
2. Silmitsesime mesilaste () usinat tööd ().
3. Juku () pani kõik raamatud () ranitsasse ().
4. Antsul () tuli hoida lambaid ().
5. Kirjut pulli () kutsuti Mürgiks ().
6. Poiss () haaras raamatu () ja jooksis õue ().
7. Iga pilv () ei too vihma ().
8. Nii seppa () kui ka sepa () poega () nähti töötavat.
9. Sukka () nõeludes märkas väike Anni () suka () kannas () uut auku ().
10. Muti () tee () on maa () all.

138. Jälgin järgmises lauseis jämendatult trükitud omadussõnu.

Koer on inimese **truu** (missugune?) sõber.

Pill tuleb **pika** (missuguse?) ilu peale.

Uus (missugune?) luud pühib **puhta** (missuguse?) toa.

Omadussõnad märgivad asjade ja olendite omadusi (truu, uus jne.).

Omadussõnade puhul küsime: missugune? missuguse? jne.

139. Võrdlen järgmises tabelis antud omadussõnu.

Algvõrre	Keskvõrre	Ülivõrre
magus	magusam	kõige magusam
ilus	ilusam	kõige ilusam
julge	julgem	kõige julgem
valge	valgem	kõige valgem
tark	targem	kõige targem
pikk	pikem	kõige pikem
paks	paksem	kõige paksem
hea	parem	kõige parem
palju	enam	kõige enam
väike	väiksem	kõige väiksem
pisike	pisem	kõige pisem

Omadussõnal võib olla kolm võrdlusastet. Üks ese võib olla **ilus** (algvõrre), teine ese võib olla **ilusam** (keskvõrre), kolmas ese võib olla siiski **kõige ilusam** (ülivõrre).

140. Kirjutat kriipsu asemele sobiva omadussõna alg-, kesk- või ülivõrdes.

Aastaajad.

On raske ütelda, milline aasta-aeg on —. Ühed peavad kevadet —. Teiste arvates on suvi —. Talv on — kui sügis. Sügis on mõnede arvates — aasta-aeg. Sügis on — ning — kui talv. Talv on — ning —

kui suvi. Kõik aastaajad on meile vajalikud. Ükski pole teisest — ega —.

141. Kriipsutan alla arvsõna.

Üks ei ole ühtegi.
Kaks silma kassil peas.
Kolm jalga vokil all.
Neli nisa lehmäl all.
Viis viit viisu-kingas.
Kuus naela hobuse kingas.
Seitse tähte taevasõelas.
Kaheksa kanti veski võlvil.
Üheksa poega sügisesel ööl.
Kümme kodarat vankri rattas.

Juku vend õpib esimeses klassis.
Oktoober on kümnes kuu.

Üks, kaks, kolm jne. on põhiarvud.
Nad vastavad küsimusele: kui palju? mitu?
Esimene, teine, kolmas jne. on järg-
a r v u d. Nad vastavad küsimusele: mitmes?

142. Panen tähele, kuidas kirjutatakse arvsõnu.

Põhiarvud	Järgarvud
5 viis	5. viies
7 seitse	7. seitsmes
9 üheksa	9. üheksas
10 kümme	10. kümnes
11 üksteist	11. üheteistkümnes
12 kaksteist	12. kaheteistkümnes
20 kakskümmend	20. kahekümnes
40 nelikümmend	40. neljakümnes
60 kuuskümmend	60. kuuekümnes
75 seitsekümmend viis	75. seitsmekümne viies
89 kaheksakümmend üheksa	89. kaheksakümne üheksas
100 sada	100. sajas
453 nelisada viisküm- mend kolm	453. neljasaja viie- kümne kolmas
1000 tuhat	1000. tuhandes
6548 kuus tuhat viissada nelikümmend kaheksa	6548. kuue tuhande viiesaja nelja- kümne kaheksas
1000000 miljon	1000000. miljones
4000000 neli miljonit	4000000. nelja miljones

Märkus. Ainsuse nimetavas põhiarvudes 11—19 tarvita-
takse lühemaid sõnu: üksteist, kaksteist, kolmteist jne. Need
arvsõnad kirjutatakse kokku.

Samuti kirjutatakse kokku kümned (viiskümmend,

kaheksakümmend jne.) ja sajad (ükssada, kakssada jne.) neid määravate arvudega.

Tuhanded (üks tuhat, kaks tuhat jne.) ja miljonid (üks miljon, kaks miljonit jne.) kirjutatakse lahku.

Järgarvude järel on punkt.

143. Kirjutan järgmised põhiarvud sõnadega.

8; 18; 80; 800;
8000; 8000000;
9; 19; 90; 900;
9000; 9000000;
25; 257; 3438; 56732;

144. Kirjutan järgmised järgarvud sõnadega.

3.; 13.; 30.; 300.;
3000.;
62.; 79.; 831.; 59374.;

Esimene rong Tallinnast Tartu saabus 21. aug. 1876. a.

145. Võrdlen jämendatult trükitud sõnu järgmises lauseis.

Nimisõna	Asesõna
Aino jooksis kooli.	Ta jooksis kooli.
Lapsed mängisid õues.	Nad mängisid õues.
Juku , tule siia!	Sina tule siia!
Poisile kingiti kelk.	Temale kingiti kelk.

Sõnu, mis asendavad kõneldavaid nimi-
sõnu (Aino = ta, lapsed = nad jne.), nime-
tatakse **asesõnadeks**.

146. Võrdlen jämendatult trükitud asesõnu mõle-
mais veergudes.

Ma olen õpilane.
Kas **sa** tuled ka?
Ta on hoolas inimene.
Me joonistasime eile.
Kus **te** olite hommikul?
Vello on **mu** sõber.
Kes on **su** sõber?

Mina olen õpilane.
Kas **sina** tuled ka?
Tema on hoolas inimene.
Meie joonistasime eile.
Kus **teie** olite hommikul?
Vello on **minu** sõber.
Kes on **sinu** sõber?

Asesõnad **ma, sa, ta, me, te, mu, su** on
lühendatud. Nendes sõnades kirjutatakse
täishäälik ühe tähega, kuigi täishäälik võib
kuulduda **pikalt**.

Pikemaid asesõnu (**mina, sina** jne.) tarvi-
tatakse siis, kui asesõnad on **l a u s e r õ h u -**
l i s e s kohas.

147. Võrdlen jämendatult trükitud asesõnu mõle-
mais veergudes.

Mul ei ole praegu aega.

Küll on **sul** aga ilus nuga!

Tal on palju raamatuid.

Kel on nuga?

Sel poisil on tark pea.

Tol mehel on alati rutt.

Minul ei ole praegu aega.

Küll on **sinul** aga ilus nuga!

Temal on palju raamatuid.

Kellel on nuga?

Sellel poisil on tark pea.

Tollel mehel on alati rutt.

Asesõnad **mul, sul, tal, kel, sel, tol** on lühendatud. Nendes sõnades kirjutatakse lühikese täishääliku järel kaashäälik ü h e t ä h e g a.

Lühemaid asesõnu (**mul, sul** jne.) tarvitatakse siis, kui asesõnad on lauserõhitud.

148. Rühmitan sulgudes olevad käändsõnad nelja rühma.

(laud, kõrge, kolm, mina, raud, raudne, sina, seitse, kallis, tema, paat, üheksa, julgem, meie, kakskümmend, org, minul, pikem, kolmsada, hunt, väike, Ants, sellel, kolmas, Tallinn, pisem, viies, sinul, me, kõige targem, sajas, Emajõgi)

Nimisõna	Omadus- sõna	Arvsõna	Asesõna
laud	kõrge	kolm	mina

11. PÖÖRDSÕNA.

149. Vaatlen järgmisis lauseis jämendatult trükitud sõnu.

Lindude toidulaud.

Talvel **valmistame** lindudele toiduplatsi, et väetikesed nälga **ei sureks**. Kena toidupuu **saame** kuu-sest. Alumised oksad **painutame** maa ligi. Nii **saame** toreda katuse. Siis **asetame** okste vahele laua. Sellele **puistame** toitu. **Hakkavad tulema** külalised, kõigepealt rasvatihane ja hallivatimees varblane. Linde **koguneb** platsile üha rohkem. Suvel **tasuvad** linnud meie vaeva kuhjaga.

Sõnad **valmistame**, **hakkavad**, **koguneb** jne. väljendavad tegevust.

Tegevust väljendavad sõnad on pöörd-sõnad.

150. Vaatlen pöörd sõna ainsuse ja mitmuse vorme.

Ainsus.

1. pööre: ma loen, õpin, kukun.
2. " : sa loed, õpid, kukud.
3. " : ta loeb, õpib, kukub.

Mitmus.

1. pööre: me loeme, õpime, kukume.
2. " : te loete, õpite, kukute.
3. " : nad loevad, õpivad, kukuvad.*

Märkus. Pöörd sõna vormid on ainsuses ja mitmuses. Pöördeid on kolm.

151. Jälgin pöörd sõna aegu.

1. Olevik.

Ma	jätan,	loen,	õpin,	kukun.
Sa	jätad,	loed,	õpid,	kukud.
Ta	jätab,	loeb,	õpib,	kukub.
Me	jätame,	loeme,	õpime,	kukume.
Te	jätate,	loete,	õpite,	kukute.
Nad	jätavad,	loevad,	õpivad,	kukuvad.

2. Lihtminevik.

Ma	jätsin,	lugesin,	õppisin,	kukkusin.
Sa	jätsid,	lugesid,	õppisid,	kukkusid.
Ta	jättis,	luges,	õppis,	kukkus.
Me	jätsime,	lugesime,	õppisime,	kukkusime.
Te	jätsite,	lugesite,	õppisite,	kukkusite.
Nad	jätsid,	lugesid,	õppisid,	kukkusid.

3. Täisminevik.

Ma	olen	jätnud,	lugenud,	õppinud,	kukkunud.
Sa	oled	jätnud,	lugenud,	õppinud,	kukkunud.
Ta	on	jätnud,	lugenud,	õppinud,	kukkunud.
Me	oleme	jätnud,	lugenud,	õppinud,	kukkunud.
Te	olete	jätnud,	lugenud,	õppinud,	kukkunud.
Nad	on	jätnud,	lugenud,	õppinud,	kukkunud.

4. Ennemininevik.

Ma	olin	jätnud,	lugenud,	õppinud,	kukkunud.
Sa	olid	jätnud,	lugenud,	õppinud,	kukkunud.
Ta	oli	jätnud,	lugenud,	õppinud,	kukkunud.
Me	olime	jätnud,	lugenud,	õppinud,	kukkunud.
Te	olite	jätnud,	lugenud,	õppinud,	kukkunud.
Nad	olid	jätnud,	lugenud,	õppinud,	kukkunud.

Pean meeles!

Sõnad jätkama, lugema, õppima, kukkuma jne. on tegevust näitavad sõnad ehk pöördõnad.

Tegevus võib olla olevikus (käesolevas ajas), lihtminevikus, täisminevikus ja enneminevikus. Lihtminevik on ühesõnaline pöördõnavorm. Lihtmineviku tunnuseks on **si, s** (lugesin, õppis) või **i** (tuln, pesin). Täisminevik ja enneminevik koosnevad mitmest sõnast (olen õppinud, olin õppinud). Tuleviku tähendamiseks tarvitatakse olevikku + sõnu: homme, hiljem, pärast jne.

152. Kirjutan pöördõnadest **t a g u m a** ja **p a k k i m a** oleviku, liht-, täis- ja ennemineviku.

153. Võrdlen lihtmineviku muuteid **ma**-tegevusnimega ja jälgin, missuguses astmes on lihtminevik.

ma-tegevusnimi (mida tegema?)	Lihtminevik (mida tegin? mida tegid? jne.)
õppi — ma	õppi — sin
kukku — ma	kukku — sid
uppu — ma	uppu — s
tukku — ma	tukku — sime
luge — ma	luge — site
sidu — ma	sidu — sid
tagu — ma	tagu — sin
õmble — ma	õmble — sid
suple — ma	suple — s
ütle — ma	ütle — sime
rutta — ma	rutta — site
hüppa — ma	hüppa — sid

Pean meeles!

Lihtmineviku muuted moodustatakse **ma-**tegevusnimest.

Lihtminevik on alati tugevas astmes.

154. Kirjutatan sulgudes olevad pöörsõnad lihtminevikus.

I

1. Linnud (nokkima) teri. 2. Oravad (hüppama) oksalt oksale. 3. Aasa (katma) ilusad lillekesed.

4. Mööda maanteed (jooksma) koerad ja (nuuskima) hoolega maad. 5. Sepad (taguma) tulist rauda. 6. Poisid (mõtlemä) pisut ja (andma) oma jaa-sõna. 7. Ladujad (laduma), aga pügajad (pügama). 8. Koja-mehed (pühkima) tänavaid. 9. Noored kütid (vest-
lema) vanade kütidega. 10. Tuba (rõkkama) noorte naerust. 11. Eideke (ketrama) peenikest niiti. 12. Vanake (põdema) rasket haigust. 13. Veski Tiiu (kuduma) uut kangast. 14. Kärbsed (rabelema) vedelas mees. 15. Poiss (sulgema) ukse ja (kaduma) tagahoovi.

II

1. Käod aga (kukkuma) kuusikus ja talupojad (kündma) kesa. 2. Tibukesed (nippima) ja (noppima) teri. 3. Kuumal ajal (tükkima) sead lompidesse. 4. Noorukid (kõnelema) vana kütiga. 5. Aednikud (kärpima) üksikuid oksti. 6. (Sadama) sooja vihma. 7. Õpilased (ruttama) kooli. 8. Juku (toppima) põhku kotti. 9. Kaubasellid (laadima) uusi kaupu riuleile. 10. Tüsedad sulased (saagima) okslikku puud. 11. Aias (hakkama) lapsukesed esimese õhinaga hüppama. 12. Väike Ivar (õppima) koolis väga hästi. 13. Prisked sõdurid (marssima) läbi linna. 14. Autod (kaduma) vurinal nurga taha. 15. Sidujad (siduma), aga kudujad (kuduma).

155. Kirjutan sulgudes olevad pöörd sõnad olevikus.

Ema aitamas.

Emal on täna töörikas päev. Anni ja Andres (hakkama) emale abilisteks. Nad (pakkima) turukraami välja. (Tooma) siis sületäie puid kööki. (Puhuma) lõket pliidi all ja (lükkama) katla tulele. Anni ja Andres on täna kokad. Pliidi juures ei saa tukkuda. Piim võib muidu üle keeda. Põlev tukk (kukkuma) pliidi alt välja. Andres (lükkama) selle teiste hulka tagasi. Ka Kiisu (tikkuma) vägisi kööki. Ema (kallama) talle piima. Kiisu (lakkuma) seda mõnuga. Väikeste töö on lõbus.

156. Kirjutan sulgudes oleva lihtmineviku asemele oleviku.

1. Sepapoisid (tagusid) tulist rauda.
2. Sulane Jaak (sidus) hobuse lasila külge.
3. Tüdrukukesed (sugesid) hoolega oma juukseid.
4. Hoolas Juku (ladus) puid kuuri.
5. Lapsuke (luges) suure hoolega raamatut.
6. Küll nad (kadusid) aga kiiresti!
7. Meie (pugesime) ruttu rahvamurrust läbi.
8. Eideke (pügas) ilusa villaga lammast.
9. Ma (pidasin) oma ausõna.
10. Veski Tiiu (kudus) uusi sukki.
11. Tüdrukud (sidusid) põllul vihke.
12. Ja mängija (kadus) vana paadi taha peitu.
13. Küll aga (tagus) vana sepp osavasti!
14. Me (pidasime) taadi sõnad meele.
15. „Ma (kudusin) kangast,“ tähendab eit.
16. Tõniseke, sa (lugesid) ju väga hästi!

1. Kindel kõneviis.

Ma õpin,	õppisin,	olen õppinud.
Sa õpid,	õppisid,	oled õppinud.
Ta õpib,	õppis,	on õppinud.
Me õpime,	õppisime,	oleme õppinud.
Te õpite,	õppisite,	olete õppinud.
Nad õpivad,	õppisid,	on õppinud.

2. Tingiv kõneviis.

Ma õpiksin,	oleksin õppinud.
Sa õpiksid,	oleksid õppinud.
Ta õpiks,	oleks õppinud.
Me õpiksime,	oleksime õppinud.
Te õpiksite,	oleksite õppinud.
Nad õpiksid,	oleksid õppinud.

3. Käskiv kõneviis.

Ma — — —	— — —	— — —
Sa õpi!	hüppa!	jookse!
Ta õppigu!	hüpaku!	joosku!
Me õppigem!	hüpakem!	jooskem!
Te õppige!	hüpake!	jooske!
Nad õppigu!	hüpaku!	joosku!

4. Kaudne kõneviis.

Ma õppivat,	olevat õppinud.
Sa õppivat,	olevat õppinud.
Ta õppivat,	olevat õppinud.
Me õppivat,	olevat õppinud.
Te õppivat,	olevat õppinud.
Nad õppivat,	olevat õppinud.

Märkus. Kindlal kõneviisil puudub eriline tunnus. Tingiva kõneviisi tunnuseks on **ksi** (õpiksin, tuleksime jne.) ja **ks** (õpiks, tuleks jne.). Käskiva kõneviisi tunnuseks on **gu, gem, ge; ku, kem, ke**. Kaudse kõneviisi tunnuseks on **vat**.

158. Pööran kõigis kõneviisides sõna „kukkuma” või „lugema”.

159. Võrdlen tingiva kõneviisi ja kindla kõneviisi oleviku astet.

Kindla kõneviisi olevik	Tingiva kõneviisi olevik
Ma õpin, kukun.	Ma õpiksin, kukuksin.
Sa õpid, kukuđ.	Sa õpiksid, kukuksid.
Ta õpib, kukub.	Ta õpiks, kukuks.
Me õpime, kukume.	Me õpiksime, kukuksime.
Te õpite, kukute.	Te õpiksite, kukuksite.
Nad õpivad, kukuvad.	Nad õpiksid, kukuksid.

Pea meeles!

Tingiva ja kindla kõneviisi olevik on **samas astmes**.

160. Koostan kirjalikult kümme lauset, milledes on pöörsõna tingivas kõneviisis.

161. Võrdlen kindla kõneviisi oleviku mitmuse 3. pöörde lõppu kaudse kõneviisi lõpuga ja jätkan tabelit viie-kuue näitega.

-vad kindlas kõneviisis (mida teevad?)	-vat kaudses kõneviisis (mida tegevat?)
Lapsed mängivad. Tüdrukud joonistavad. Vaadake, poisid tulevad!	Laps mängivat. Tüdruk joonistavat. Ta tulevat meile külla.

162. Võrdlen veel antud keelenäiteid.

I

Lapsed jooksevad **(mida teevad?)**.

Tulid jooksvad **(missugused?)** lapsed.

Nägin jooksvat **(missugust?)** last.

Nägin last jooksvat **(mida tegevat?)**.

Tüdrukud nopivad (**mida teevad?**) marju.

Marju noppivad (**missugused?**) tüdrukud olid rõõmsad.

Nägin marju noppivat (**missugust?**) tüdrukut.

Nägin tüdrukuid marju noppivat (**mida tegevat?**).

163. Jätkan nõutava küsimuse kirjutamist sulgudesse.

1. Las lapsed õpivad (**mida teevad?**) veel pool tundi! 2. Mõlemad õppivad (**missugused?**) tüdrukud said kiita. 3. Õppivat (**missugust?**) last ei tohi häirida. 4. Jukat nähti laulu õppivat (**mida tegevat?**). 5. Kas lapsed nopivad () juba marju? 6. Marju noppivad () lapsed aina kilkasid. 7. Nägime lapsi ka lilli noppivat (). 8. Kaks marju noppivat () tüdrukut lõpetasid oma töö. 9. Nägime suuri puid tormi käes kõikuvat (). 10. Kase kõikuvad () oksad ulatusid peaaegu maani. 11. Põlised tammedki kõiguvad () tormi käes. 12. Külas võtsid mehi vastu mõned haukuvad () koerad. 13. Las aga hauguvad () koerad edasi! 14. Tekkivat () allikat ei saa sulgeda. 15. Küttivad () kullid lendlesid õuel siblivate kanakeste kohal.

164. Kirjutan eelmise ülesande etteütluuse järgi.

165. Kirjutan kriipsu asemele kas **vad** või **vat**, nagu on nõutav.

Hunt.

Saariku talus istu— inimesed ümber laua. Järsku hakka— koerad haukuma. Mehed tõtta— välja. Õues ei nähta ühtki ela— liiku—. Äkki nähakse lauda juures kui tuliseid süsi õhku—. Need on hundi sära— ning kiirga— silmad. „Hunt, hunt!“ hüüa— mehed, jookse— tuppa ja haara— püssid. Lapsed nuta—, koerad haugu— ja lambad mäagi—. Varsti kuuldakse varitse— hunti põgene— ja hauku— koerakarja talle järele jookse—. Paugu— püssid ja välgata— tulejoad. Kuid pimedasse õhe kadu— kiskjat ei taba siiski vihise— laengud.

166. Jälgin ja võrdlen „õppima“- ja „ruttama“-tüüpi sõnade pööramist antud tabelis.

„Õppima“-tüüpi sõnad.

1. ma-tegevusnimi
õppima

2. da-tegevusnimi
õppida

Jaatav kõne		Eitav kõne			
1. Kindel kõneviis					
		Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
Olevik	1. isik	õpin	õpime		
	2. isik	õpid	õpite	ei õpi	ei õpi
	3. isik	õpib	õpivad		
Minevik	1. isik	õppisin	õppisime	ei õppi-	ei õppi-
	2. isik	õppisid	õppisite	nud	nud
	3. isik	õppis	õppisid		

2. Käskiv kõneviis

2. isik	õpi	õppige	ära õpi	ärge õppige
---------	-----	--------	---------	-------------

„Õppima“-tüüpi sõnadel on **da**-tegevusnimes ja mitmuse käskivas vormis tugev tüvi ja nõrk lõpp (õppida, õppige); olevikus ja ainsuse käskivas vormis on selle tüübi sõnadel nõrk tüvi (õpin, õpi).

Nagu **õppima** pööratakse: leppima, tekkima, hakkima, pakkuma, kittima, mängima, rääkima, pilduma jne.

Ulesanne: Pöörata mõni sõna antud tabeli järgi!

„Ruttama“-tüüpi sõnad.

1. ma-tegevusnimi
ruttama

2. da-tegevusnimi
rutata

Jaatav kõne

Eitav kõne

1. Kindel kõneviis

		Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
Olevik	1. isik	ruttan	ruttame		
	2. isik	ruttad	ruttate	ei rutta	ei rutta
	3. isik	ruttab	ruttavad		
Minevik	1. isik	ruttasin	ruttasime	ei rutanud	ei rutanud
	2. isik	ruttasid	ruttasite		
	3. isik	ruttas	ruttasid		

2. Käskiv kõneviis

2. isik	rutta	rutake	ära rutta	ärge rutake
---------	-------	--------	-----------	-------------

„Ruttama“-tüüpi sõnadel on **da**-tegevusnimes ja mitmuse käskivas kõneviisis nõrk tüvi ja tugev lõpp (rutata, rutake); olevikus ja ainsuse käskivas kõneviisis on selle tüübi sõnadel tugev tüvi (ruttan, rutta).

Nagu **ruutama** pööratakse: tõttama, hüppama, hakkama, märkama, ärkama, tõukama, palkama, rüüpama, ketrama, aitama, vaatama, ootama, tõmbama, muldama, rändama, hindama, lendama jne.

Ulesanne: Pöörata mõni sõna antud tabeli järgi!

167. Jälgin antud sõnade õigekirjutust.

sõitma	andma
sõitke — sõitsin	andke — andsin
sõitku — sõitsime	andku — andsite
kartke — kartsime	nõudke — nõudsid
kartku — kartsid	nõudku — nõudsite
saatke — saatsin	jõudke — jõudsin
võtkem — võtsid	püüdke — püüdsime

Pea meeles!

On tegevust näitavais sõnades (pöörd-sõnades) -ma lõpu ees **d**, siis püsib see **d** ka **k** ja **s** ees muudes sõnavormides.

168. Kirjutan sulgudes olevad pöörd-sõnad käskivas kõneviisis (kurtke, tundke jne.).

Vanaisa õpetus.

(Võitma) mehiselt ka suuremaid raskusi!
(Püüdma) edasi paremuse poole! (Tundma) pare-

mini oma ülesandeid! (Murdma) enam tööd teha!
(Nõudma) õigust! (Hoidma) end eemale kõigest kur-
jast! (Jõudma) ka teie õnnelikult eluranda!

169. Kirjutan antud laused mitmuses.

Ära hinga läbi suu! Ära söö lund! Ära tarvita
tulist toitu! Kuuma ilmaga ära joo külma vett! Ära
loe pimedas! Ära kuluta aega peegli ees! Ära
kolista toolidega! Ära urgitse nina või kõrva sõr-
mega!

N ä i d i s : Ärge hingake läbi suu!

170. Vaatlen, millal tarvitatakse **-da-**, millal **-ta-**
liidet.

kühvel-**da**-ma

aval-**da**-ma

vaban-**da**-ma

paran-**da**-ma

kummar-**da**-ma

püher-**da**-ma

kuiva-**ta**-ma

veere-**ta**-ma

ehi-**ta**-ma

kirju-**ta**-ma

vabas-**ta**-ma

kiljah-**ta**-ma

Pean meeles!

Liide **-da-** on **l, n ja r** järel. Liide **-ta-** on
muudel juhtudel.

171. Kirjutan kriipsu asemele kas **da** või **ta**, nagu
on nõutav.

1. Pääsuke päeva alus—b, ööbik lõpe—b. 2. Aeg paran—b haavad, aga jätab armid. 3. Äkki haarad, suu põle—d. 4. Taat kohen—s kustuvad tuld. 5. Eideke rahmel—s ikka töötada. 6. Õues püher—sid sead. 7. Talled läksid kepsu—des põllule. 8. Juku ula—s naera—des oma käe sõbrale. 9. Ema lohu—s tütrekest, sili—des õrnasti ta pead. 10. Eluruumes ei puhas—ta riideid. 11. Küsimusi tarvis aru—da ja lahen—da. 12. Miks ei tali—ta toimetusi kiiremas korras? 13. „Helgi, söögilauas ei tohi trummel—da sõrmedega!” noomis vanaema tüdrukukest.

172. Võrdlen pöörd sõnu antud lauseis ja jätkan tabelit nelja-viie näitega.

Isikuline tegumood	Umbisikuline tegumood
Lapsed loevad.	Loe/t/i raamatut.
Õpilased kirjutavad.	Kirjuta/t/i laulu.
Juku joonistab.	Joonista/ta/kse pilti.
Kas nad kirjutavad?	On juba kirjuta/t/ud.

Märkus. Isikulises tegumoes on tegija isik antud. Umbisikulises tegumoes pole antud tegijat isikut.

Umbisikulise tegumoe tunnuseks on **-t-** ja **-ta-**.

173. Kirjutan jämendatult trükitud pöörd sõnad umbisikulise tegumoe olevikus.

Meie lõbud.

Otsustati minna suplema. Rutati jõe äärde. Riie-
tuti lahti. Laskuti vette. Pritsiti üksteist veega, sulis-
tati, kilgati ja vesteldi. Ujuti kaugemale. Siis pöör-
duti tagasi. Tõusti kaldale. Kuivatati ja riietuti. Hil-
jem joosti lähemale lagendikule. Naljateldi ja
naerdi. Heideti kuued ült, hüpati ja mängiti. Hiljem
tõtati kodu poole. Saabuti koju rõõmsatena ning
värsketena.

N ä i d i s : Otsustatakse minna suplema.

174. Jälgin tegija- ja teonime.

Tegijanimi -ja	Teonimi -mine
Väsinud käija istus pin- gile.	Käimine oli mehe üpris väsitanud.
Müüja pakkus kaupa müüa.	Müümine vältas palju aega.

Märkus. Tegijanime tunnuseks on -ja. Teonime tunnuseks on -mine.

175. Tuletan järgmistest pöörd sõnadest tegija-
nime.

Õppima, käima, küsima, tõlkima, toppima, saa-

gima, küsima, pühkima, mähkima, viilima, kerima, teenima, valima, viibima, viima.

N ä i d i s : Õppima — õppija . . .

176. Leian antud lauseis tegijanime.

1. Väsinud teekäija (kes?) ei suutnud enam käia (mida teha?). 2. Müüja (kes?) ei saanud oma kaupa ära müüa (mida teha?). 3. Viija (kes?) ei jõudnud üksi rasket pakki viia (mida teha?). 4. Lauasolijad olid lõbusas tujus. 5. Õppija on see, kes õpib. 6. Pesukotta vajati kolme osavat triikijat. 7. Tulijat ei nähtud, aga kuuldi ta häält. 8. Vajati korralikku passijat ja vanemat teenijat. 9. Noort küürijat nähti põrandat küürivat. 10. Tuletõrjujad ruttasid põleva maja kohale. 11. Küsimusest olid huvitatud kõik koosviibijad. 12. Eksijat tuleb juhtida õigele teele. 13. Kärssninad on suured tuhnijad. 14. Kus tegijaid, seal ka nägijaid. 15. Pesijad pesid pesu. 16. Pakkija on see, kes pakib.

177. Kirjutan eelmise harjutuse iseseisva etteütlusena.

178. Kirjutan antud pöörd sõnadele vastandsõnad.

Müüma, tooma, naerma, tulema, kaotama, avama, tõmbama, andma, langema, ärkama, liitma, küsima,

eitama, surema, kurvastama, kergendama, koguma, laitma.

Näidis: Müüma — ostma...

12. ABISÕNA.

179. Vaatlen järgmisis lauseis jämendatult trükitud sõnu.

Laenuleib ei kesta **kaua**.

Näljane peni hammustab **valusasti**.

Ihka **ikka** õigust!

Tasa ja targu, madalasti ja märgu.

Sõnad ei, **kaua** jne. ei käändu ega pöördu. Sõnad, mis ei käändu ega pöördu, on abisõnad.

180. Kirjutan välja järgmisest palast kõik sõnad, mis ei käändu ega pöördu.

Pauka.

Pauka oli väikese Liisu sõber. Nobedasti jooksis ta jänese järel, ajas vahel väledasti rebastki taga ja hävitas vaprast **usse**. Karja valvas ta hoolsasti.

Veel hoolsamini ja usinamini hoidis ta väikest Liisut. Kui võõras koer Liisut kurjasti ning tigidasti haukus, astus Pauka sellele ägedasti vastu. Võõras koer jooksis siis ära kiiremini kui tulnud, sest valusamini kui Pauka ei purenud ükski. Kui targasti ning ladusasti oskas Pauka veel küsida! Ta pööras pea kõrvale ja haugatas selgesti kolm korda. Siis sai ta kohe leiba. Liisu ei teadnud ühtki koera, kes oleks osanud küsida targemini või ilusamini.

Märkus. Abisõnad ei muutu (nobedasti, sest, kui, veel, siis jne.) või muutuvad puudulikult (järele, järel, järelt, taga, taha, tagant jne.).

181. Tuletan järgmistest omadussõnadest **sti-** ja **mini-**lõpuga abisõnu.

Aus, tark, tore, julge, kiire, sirge, äge, tige, hale, nobe, valus, ilus, ladus, hoolas, kuri.

N ä i d i s : Aus — ausasti — ausamini.

182. Kirjutan järgmistele abisõnadele vastand-sõnad.

Eile, edasi, hilja, alati, alla, eemalt, eitavalt, hästi, kaugel, kinni, koomale, lahus, lähemal, nüüd, palju, paremini, puhtalt.

13. MITMESUGUSEID ULESANDEID ÕPITU KORDAMISEKS.

183. Loen antud loo kirjakeeles.

Imä, õe!

(Katkend.)

„Ants, kas sa jätät voki rahulõ vai mitte?”

„Imä, õe!”

„Mis sa tahat?”

„Ütle, minkepärast vokiratas, sis ku sia sõkud, ütөлõ poolõ õnnõ ümber käü, a ku mia sõku, sis lasõ kummalõ taht?”

„Poiss, ku sa ummi kässi voki mant är ei võta, sis sa tiiät küll . . . Kuis sa nii rumalusi küsüt: kas sis ma kunagi vokki tühält sõku, nigu sa tiit? Keträmisõ man sõkutass iks ütөлõ poolõ õnnõ.”

„Imä, õe!”

„Nu, mis sul jäl' um?”

„Ütle, minkepärast sa voki ratta kesk otsa ja siiba rasvaga kokku määrit?”

„Tuuperäst, et ratas sis kergele ümbre juusk — ka vankrit määritäss kah.”

„Õgas vankrit rasvaga ei määritä, noid määritäs rattamäärega?”

„Tuu um ütškõik — vokki määritäss alati rasvaga. Olõ õgõ parõmb vakka, mul ei olõ aigu sukka tan lobista.”

184. Kirjutan harjutustikust või lugemikust kolmkümmend **h**-tähega algavat sõna. Pealkirjaks — —

H sõna algul.

Hobune, hommik, hernes . . .

185. Ära kirjutamisel tõmban liitkaashäälikuile punase pliiatsiga kriipsu alla.

Liumäel.

On talv. Langeb laia lund. Liumägi kihab väikesetest poistest ja tüdrukuid. Seistakse, peetakse nõu, sõelutakse edasi-tagasi ja kelgutatakse. Kui tore on liuelda mäest alla! „Ae, eest!“ kuulduv hõikeid kõikjal. Kõrvades aina vihiseb. Ei kelgud seisatagi niipea. Lendavad alla mäekülgedelt, käivad mõnegi tiiru teel ja liuglevad siis peaaegu jõeni. Kaunis, kaunis on talv!

186. Koostan suulise jutu: See oli vanaaasta õhtul.

187. Muudan sulgudes olevad pöördsonad nõnda, et täishäälikute vahelt jääb ära **d** ja **g**.

1. Vihikute kaitsepaberid (pidama) olema puhtad.
2. Vanake (põdema) arvatavasti rasket haigust.

3. Väike Aino (sugema) ise oma juuksed. 4. Nad (lugema) huvitavaid raamatuid. 5. Tüdrukud (pügama) lambaid. 6. Sepp (taguma) rauatükist adra-nina. 7. Küll poisid (siduma) hobused lasila külge! 8. (Pidama) tuppä minema! 9. Vanaema (kuduma) lastele soojad sukad. 10. Küll poisiklutid (kaduma) õigel ajal peitu! 11. Kes (siduma), see on siduja. 12. Kes (taguma), see on taguja. 13. Kes (pügama), see on pügaja.

N ä i d i s : Vihikute kaitsepaberid peavad olema puhtad.

188. Kirjutä ühe õpitud laulu peast vigadeta.

189. Määrän öeldise ja aluse.

Märkus. Laused, milles on mõeldav alus, on märgitud tärnikesega.

Koolilaste toimingud.

* Hommikul ärkame. * Peseme endid. * Soovime kõigile head hommikut. * Siis läheme kooli. * Koguneme klassituppa. Algab õpetus. See kestab viis tundi. * Iga tunni vahel peame vaheaja. * Läheme välja. * Seal mängime. Heliseb kell. * Siis ruttame jälle klassi. Algab õppetund. Viimaks lõpeb viimane tund. * Pääseme koju. * Seal sööme. * Siis õpime. * Pärast õhtusööki heidame magama.

190. Koostan pildi järgi kirjandi.

191. Loen ja jälgin, kuidas õpilane U. Elango koostab oma kirjandi.

U. Elango koostab kirjandit.

1. U. Elango mõtleb sellest, millest ja missuguses järjekorras kirjutada.

2. Siis ehitab ta töö mõttes üles ja koostab kava, paigutades materjali tähtsuse järjekorras.

3. Hiljem kirjutab ta töö selgete ja lühikeste lausetega.

4. Siis loeb ta töö valjusti endale ette ja parandab töö.

5. Nüüd loeb ta töö vaikselt läbi, täiendab ja parandab sõnastust.

6. U. Elango loeb kolmat korda töö läbi, jälgib õigekirjutust ja kontrollib kirjavahemärke.

7. Viimaks kirjutab ta töö parandusteta ümber.

192. Kirjutan kava selle kohta, kuidas mina koostan oma kirjandi.

193. Silbitan antud sõnad.

1. Kus ei ole hirmu, seal ei ole armu.

2. Ega ühest härjast kaht nahka saa.

3. Mõistsid alata, mõista ka lõpetada.

4. Haige laps emale kõige armsam.
5. Kaks uhket ei või üheskoos käia.
6. Head teod ununevad varsti.

194. Kirjutan tabelis antud sõnad ainsuse ja mitmuse kaasaütlevas käändes.

Märkus. Omadussõnul puudub käändelõpp **olevas, rajavas, ilmaütlevas ja kaasaütlevas käändes** (tubli mehena, tubli meheni, tubli meheta, tubli mehega).

N i m e t a v	O m a s t a v
varjukas kask	varjuka kase varjukate kaskede
sisukas raamat	sisuka raamatu sisukate raamatute
töökas inimene	tööka inimese töökate inimeste
jutukas vanake	jutuka vanakese jutukate vanakeste
vanakas taat	vanaka taadi vanakate taatide

195. Kirjutan kriipsu asemele kas **ga** või **ka**, nagu on nõutav.

1. Kõneleja esines sisu— ettekande—. 2. Oldi rahul ettekande sisu—. 3. Nõu— tehakse rohkem kui jõu—. 4. Kelmi— näo— poiss kõneles siiski tõtt.

5. Targad sõdivad sõnade—, rumalad rusikate—.
 6. Sell pöördus ostja poole vääri— kummarduse—.
 7. Kes on too sõja— välimuse— poiss? 8. Küsija eemaldus vankuva kõnnaku—. 9. Veski Tiiu pesi pesu vahutava seebi—. 10. Vesteldi kogu õhtu vana— naabri—. 11. Nii mõnigi sõprus on lõppenud tüli—. 12. Kes hea— ei kuula, peab kibeda— kuulama. 13. Uleaedsed sisustasid oma korteri maitse— mööbli—. 14. Uues kaupluses müüdi kaupa mõõdu— hinna—.

196. Kirjutan tabelis antud sõnad ainsuse ja mitmuse alalütlevas käändes.

N i m e t a v	O m a s t a v
üleaedne elanik	üleaedse elaniku üleaedsete elanikkude
kahekordne maja	kahekordse maja kahekordsete majade
umbne tee	umbse tee umbsete teede
õudne lugu	õudse loo õudsete lugude
raudne roop	raudse roobi raudsete roopide
nobejalgne hirv	nobejalgse hirve nobejalgsete hirvede

197. Kirjutan sulgudes olevad sõnad nõutavas käändes.

1. Tuleb hoiduda (liigne) söömisest ja magamisest. 2. Kõik olid vapustatud (õudne) sündmusest. 3. Koosolekul oli palju inimesi (ümberkaudne) külast. 4. Tüdrukukesel olid (tumekuldne) juuksed. 5. (Umbne) ilmad tegid vanakese meele tusaseks. 6. Ruumikat saali kaunistasid (vanaaegne) pildid. 7. Mehed olid roidunud (üleliigne) tööst. 8. Lapsed sõid (erakordne) isuga. 9. Astuti uude (kahekordne) majasse. 10. (Põudne) ajal põevad põllud. 11. Tuppaa toodi mõned (urbne) oksad. 12. (Kärbes) põrisesid õhus. 13. Teenija tuulutas (udusulgne) patju.

198. Seletan kirjalikult allpool antud sõnad. Kahtluste puhul kasutan raamatu lõpus olevat sõnastikku.

I

Morn, uljas, väljak, vilgas, taas, sangar, pigemini, lohutama, manu, piisama, jõuk, vastne, perv, üha, mugav, veetlev, range, takud, ott, julm, manguma, hankima.

N ä i d i s :

laup — otsaesine
särk — hame

sõõm — lonks
hiid — hiiglane

Vasar, pedajas, virguma, linnus, peied, sorts, siug, uri, vina, üpris, äsja, händ, niuded, kummaline, peni, pohlad, mõla, remmelgas, taanduma, söandama, rool, askeldus.

199. Koostan jutu mõistatuse kujul.

Näidis:

Mõistatus.

Kas tunned väikest sõjameest, kelle relvaks on mürgine oda? Iga päev läheb ta laulu ümiseses lahinguväljale. Ainult talvel jääb ta oma laagrisse. Ta vallutab arvamatu hulga kindlusi orus ja mäel. Varakambrist haarab ta mõlemad peod täis kallist tolmu, millest ehitab kodus endale kambrikesi. Kambratesse aga tassib ta võidetud veini, et oleks talvel midagi mõnusat rüübata. Ja töökas on see tilluke sõjamees. Kui kõik nii töökad oleksid, ei leiduks varsti ühtki vaest kogu maal.

200. Kirjutan kolme kriipsu asemele sobiva lause ja panen lause lõppu punkti, küsi- või hüüumärgi.

1. Õpetaja andis Antsule raamatu ja ütles: „— — —” 2. Poiss jooksis koju ja hõiskas: „— — —” 3. Äkki küsis Virge: „— — —” 4. Vanaema laotas käsi ja hüüdis: „— — —” 5. Ema uuris

raamatut ja küsis: „— — —” 6. Eha jooksis vana-
ema juurde ja ütles: „— — —” 7. Lapsed ootasid
tädi ja küsisid: „— — —” 8. Poisid kutsusid naaber-
poisse: „— — —” 9. Isa aga arvas: „— — —”
10. Vanaisa ütles ainult niipalju: „— — —” 11. Korra
vaatas vanaisa veel tagasi ja tähendas: „— — —”
12. Isa heitis Kerstile paljutähendava pilgu ja
küsis: „— — —”

201. Kirjutan kolme kriipsu asemele sobiva lause
ja panen otseses kõnes koma, küsi- või hüüumärgi.

1. „Kuhu sa lähed, emake” — — —. 2. „Tule
sinagi kaasa” — — —. 3. „Ära komista, mu lap-
suke” — — —. 4. „Kui tädi viimaks ei olegi kodus”
— — —. 5. „Silvike, anna mulle värve” — — —.
6. „Meest sõnast, härga sarvest” — — —. 7. „Poisid,
tulge palli mängima” — — —. 8. „Aga mis on siis
juhtunud” — — —. 9. „Lapsed, mängige aga sõbra-
likult” — — —. 10. „Siin peab ettevaatlik olema”
— — —. 11. „Õnnetus ei hüüa tulles” — — —.
12. „Ma ei saa sinust sugugi aru” — — —.

202. Koostan vabalt kirjandi: K u i o l i n k a r -
j a s .

Karjas.

Pärast lõunat läksid lapsed karjaga niidule. Päike
paistis palavasti ja laste tuju oli hea. Lõokesed

lõõritasid, pääsukesed sidistasid ja varblased siutsusid. Lehmad sõid rahulikult rohtu ja lambad lõid kepsu. Äkki kattus taevast hallide pilvedega. Kaugel kuuldus müristamist. Äike lähenes. Otsustati pöörduda karjaga koju. Oli selleks paras aeg. Tuli tugev hoog vihma.

203. Jälgin liitsõnade õigekirjutust ja kirjutan lisaks 20 liitsõna.

Liitsõnu		
lukk	+ sepp	= lukksepp
rist	+ tee	= risttee
kurt	+ tumm	= kurttumm
kesk	+ kool	= keskkool

204. Seon antud kaks lauset sõnaga „s i i s”.

1. Kevad on saabunud. Linnud otsivad endile varjulise kohakese. 2. Nad on leidnud sobiva kohakese. Nad ehitavad pesa. 3. Pesa on valmis. Emalind muneb munad. 4. Emalind haub. Isalind muretsseb talle toitu. 5. Haudumisaeg on läbi. Pojad tulevad koorest välja. 6. Pojad on munast välja hüpanud. Linnud viskavad munakoored pesast välja. 7. Tiivad on pisikestel lindudel juba suuremad. Nad teevad esimese proovilennu. 8. Pojad oskavad hästi lennata. Nad lahkuvad vanemate pesast.

Näidis: 1. Kui kevad on saabunud, siis otsivad linnud endile varjulise kohakese.

205. Tarvitan õigesti kirjavahemärke järgmises palas. Uut lauset algan suure algustähega.

Päikesekiired.

Koidikul saatis päike oma kiired välja uinujaid äratama esimene kiir tuli lõokese juurde see lendas pesast välja tõusis kõrgele õhku ja laulis taevale kiidulaulu teine kiir tuli jänese juurde see hüppas aasale toitu otsima kolmas kiir sattus kanalasse kaagutades lendasid kanad õrrelt jooksid õue ja läksid pessa munema neljas kiir tuli mesilase juurde see ronis välja oma mesipuust lendas õielt õiele ja kandis magusat mett kärgedesse viimane kiir tuli laisa poisi voodi juurde poiss aga pööras teise külje ja norskas edasi.

206. Kirjutan antud kava järgi kirjandi, mille pealkirjaks — — —

See oli möödunud suvel.

1. Riisuti.
2. Müristas.
3. Kardeti vihma.
4. Töötati hoolega.
5. Müristamine lakkas.
6. Lõpetati töö.

207. Koostan kirjandi vabalt. Tööle leian sobiva pealkirja.

208. Koostan lauseid, tarvitades **virik mees** igas käändes mitmuses.

209. Kirjutan antud pala minevikus.

Õhtu maal.

Kellad kajavad. Loomad tulevad karjamaalt. Sulased joodavad hobuseid. Tüdrukud lüpsavad lehma. Säased tantsivad õhus. Linnud laulavad õhtulaule. Konnad krooksuvad tiigis. Nahkhiired lehvivad ringi. Jaaniussikesed hiilgavad hämaruses. Inimesed ja loomad heidavad puhkama.

Näidis: Kellad kajasid. Loomad tulid karjamaalt.

210. Kirjutan kriipsu asemele **d** või **t**, nagu on nõutav.

1. Välkuva— vikati— viidi rääs—a alla. 2. Paar välkuva— vikati— viidi räästa alla. 3. Ukse taga oli kuulda rauga sügava— hääl—. 4. Ukse tagantulid kuul—avale rauga sügava— sõnad. 5. Kuulake, kuidas tuuled vinguva—! 6. Jäädi kuula—ama väljas vinguva— tuul—. 7. Väikeses toas oli palju

huvi—ava—. 8. Väikeses toas olid mitme— huvi-
tava— asja—. 9. Tü—rukukese kerged jalad pa-
ter—asid mööda puhas— põranda—. 10. Mõned
lilled levi—avad uimas—ava— lõhna. 11. Kõik
vajava— terve— toi—u ja kosu—ava— õhku.
12. Mõlema— tü—ruku— ei suutnud isegi minuti—
paigal püsida.

211. Koostan uue jutu: K u i v õ i s t l e s i m e .

Spordivõistlus.

Kevadel, kui ilmad soojenesid, peeti koolidevahe-
lisi spordivõistlusi. Juba mitu nädalat enne võistlusi
oli näha lagedail väljadel suuri harjutamisi. Kui
jõudis kätte päev, mil pidi toimuma esimene spordi-
võistlus, oli spordiplats täis kihinat ja kahinat. Sõe-
luti edasi-tagasi ja arutati omavahel meeskondade
tugevust. Varsti kõlas vile ja algas võistlus. Võist-
levad meeskonnad kogunesid joonele ja algas kõr-
gushüpe. Kõrgushüppes tuli esimeseks naaberalg-
kool. Kaugushüppes tulime aga meie esimeseks.

212. Kirjutan kriipsu asemele kas s või ss.

1. Laskusime vestlu—e (millesse?) vana kaluriga.
2. Lõpetasime vestlu—e (mille?) vana kaluriga.
3. Mindi kadaka—e (missuguse?) nõmme sihis.
4. Poiss raius kadaka—e (millesse?) kolm täket.

5. Ukseavau—e ilmus mehe kaju. 6. Ukseavau—e ligidal seisis vōhivōōras mees. 7. Ära sega end meie kõnelu—e! 8. Kannata veel, varsti lõpetame oma kõnelu—e! 9. Perenaine Reet ruttas toa poole lõuna—e lüpsiga. 10. Päike kaldus juba lõuna—e. 11. Seisime uue kauplu—e ees. 12. Astusime uude kauplu—e. 13. Noor talitaja oli süvenenud majapidami—e kohustuste—e. 14. Ōhtu oli mässinud ümbri—e tumeda—e vaipa.

213. Kirjutan sulgudes olevad sõnad vähendava või meelitava tähendusvarjundiga.

1. (Tuba) oli ilus ja mugav. 2. Oolepile kingiti kena (nuga). 3. Tiiukese kirjutatud (rida) oli pisut kõver. 4. (Süsi) hõõgus ahjus. 5. Töös oli mõni väike (viga). 6. (Pragu) laienes üha. 7. Kurb (lugu) pani kõik mõtlema. 8. Kirju (siga) puges põhku! 9. (Madu) vingerdas mullal. 10. (Kägu) kukkus röömsasti kuuse ladvas. 11. Oksale pandi mõni (tugi) alla. 12. (Suitsujuga) tõusis taeva poole.

N ä i d i s : Toake oli ilus ja mugav.

214. Kirjutan vaba kirjandi. Kirjandi pealkirja valin teemade hulgast, mis on paigutatud selle õpiku lõppu.

215. Kirjutan järgmise pala lihtminevikus.

Väikese Peetri hommik.

Akna eesriide vahelt hüppab vallatu päikesekiir tupp ja satub Peetri laubale. Peeter tukub veel veidi ja tõttab siis õue. Õues Tiisu lakub piima ja hall kana nokib teri. Varblane hüppab kana juurde ja näppab mõne terakese endale. Nüüd Peetrike pakub oma armsale jänkule ristikheinu.

Pärast lubab ema Peetri jõe äärde. Kuigi Peeter minema tikub, ei pääse ta sinna enne hommikueinet. Siis võtab ta laeva kaasa ja hakkab minema. Ta ruttab, kukub vahel ja lippab jälle.

Jõe kaldal lokkab suur rohi. Seal nopib Peeter kullerkuppe ning topib neid madruseiks oma laeva. Siis lükkab ta laeva jõe. Hiljem toob ta oma laeva randa ja tõttab jälle koju.

216. Koostan kirjandi: H o m m i k u l s p o r t i -
m a s.

217. Ära kirjutamisel lisan kolme kriipsu asemele sobiva sõna.

Kevad.

— — — sulab kevadel. — — — niriševad.
— — — hakkavad rohenema. — — — puhkevad.
— — — löövad õitsele. — — — saabuvad kodu-
maale. — — — sillerdavad kaunisti. — — — röö-

mutsevad. — — — ehitavad lindudele puure.
— — — söövad putukaid. — — — valmistavad
inimestele rõõmu ning toovad kasu. Seepärast
— — — kaitsevad neid.

218. Kirjutan vabalt pildi järgi.

219. Jutustan lühidalt meeldiva raamatu sisu.

220. Leian antud lausete hulgast kõik jutustavad
laused, kõik küsilauseid, kõik hüüdlauseid, kõik liht-
laused, kõik vanasõnad.

1. Enne mõtle, siis ütle!
2. Au ei anta asjata ega tarkust tasuta.
3. Vaadake, milline tore ja sirge kuusk!
4. Hingati kergemini, kui raske päev oli läbi.
5. Kuhu see teerada viib?
6. Tulge rutemini, siin on marju!
7. Oli vaja rutata, et enne pimedat koju jõuda.
8. Kui kassid kisuvad, siis hiired hüppavad.
9. Ruttu, ruttu, vanaema kutsub!
10. Mine hundile appi, saad hammustada.
11. Havid, ahvenad ja särjed on tuntud kalad.
12. Vanake lõdises, sest tal oli nähtavasti külm.
13. Mitmes kuu on oktoober?
14. Õpilased lugesid, laulsid ja joonistasid.
15. Kus raiutakse, sinna langevad laastud.
16. Küll on aga imesuur känd!

17. Unekotist ei saa töötegijat.
18. Noorust kutsutakse külvikuuks.
19. Kuhu te siis nüüd tormate?
20. Mis on siis sinuga juhtunud?
21. Hooletus ees, õnnetus taga.
22. Näe, siin ongi sinu kadunud nuga!
23. Anna hobusele süüa, kui tahad sõita.
24. Sinna vesi valgub, kus koht kõige nõgusam.

221. Kirjutan loetud raamatu või näidendi sisu kokkuvõtte.

Näidis: J. Kallaku lastenäidendi „Sõnajaalaõis” kokkuvõte.

Lavale on manatud tükk muinasjutu-maailma. Üle näitelava libisevad metsakuningas, seenevana, kábionu ja muud metsa head vaimud, laulavad ja tantsivad murueidetütred. Aga siis ilmuvad kuri öökull, tige karu, märatsev tontide parv, vilgub petlik virvatuli. Ja lõpuks tuleb põrguvürst ise välgu ja müristamise saatel.

Sellele muinasmaale läheb otsima sõnajaalaõit armetu Mikk. See on halastamatu igapäevsus, mis on poisi saatnud sellisele ohtlikule teele. Ta vanaisa Jaak on halvatud ega jaksu tasuda saunarenti. Võla tasumiseks ähvardatakse neilt võtta ainus vara — vanaema Krõõda armastatud Kirjak. Mikk ise on lombak ja seepärast keegi ei salli teda, kõik

naeravad ja pilkavad. Hädale võib abi tuua ainult õnn, ja seda lähebki taotlema õnnetu Mikk. Poisi hea süda on tekitanud talle sõpru loomade hulgas. Konn Krooks, vares Vaak, mesilane Mari ja jänes Jänku aitavad teda eesmärgile. Kaastundmus vanaema ja vanaisa vastu annab jõudu vastu panna ohtudele, jääda kindlaks valitud eesmärgile, kuigi meelitab virvatuli, kõlavad eksitavad hääled. Ja poisi ohvrimeelsus ning kindlus saavutavadki eesmärgi. Ähvardavaist koletistest hoolimata haarab ta puhkenud sõnajalaõie. Kaugelt kuuldub kuke-laul, ja sortside parv põgeneb. Alles kui häda on möödunud, nõrkeb väike kangelane. Miku sangaritegu tasub end mitmevõrra: ta ise ja ta vanaisa saavad terveks, rendivõlg tasutakse.

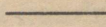
222. Koostan pildi järgi kirjandi:

K u i d a s m a i s a a i t a s i n .

223. Uks sõna igas reas ei sobi antud sõnade hulka. Milline on see mittesobiv sõna?

1. haug, kiisk, koger, rähn, särg.
2. kapsas, paju, kartul, peet, seen.
3. uks, abi, regi, sein, lagi.
4. virk, hoolas, usin, kärmas, poiss.
5. kuum, ilm, külm, leige, soe.
6. Naerma, nutma, jooksmas, tooma, ilus.

7. homme, täna, eestlane, ruttu, vara.
8. kolm, viis, seitse, üheksa, esimene.
9. mina, sina, tema, aga, mulle.
10. kui, eks, ega, aga, mulle, ometi.

14. NATUKE PEAMURDMIST.

1. Milline lind võib lennata kõrgemale kui maailma kõrgeim ehitis?

(Iga lind, sest ehitud ei lenda.)

2. Milline linn on ümber käe?

(Võru.)

3. Mitu tähte on raamatus?

(8)

4. Antud kastidesse on peidetud üks vanasõna. Leian selle.

ees

hoo

ta

ga

õn

le

tus

tus

ne

6. Kelle luuletustest on pärit järgmised luuletuskatked?

Midagi helendab, helgib ja tuikab
kaugete kinkude takka.

(V. Riidala.)

Ja sala laul'vad minu vaiksed leinad,
et õits'vad kodus valged ristikeinad.

(E. Enno.)

7. See näib olevat tavaline nimekaart. Kuid ometi peitub selles huvitav elukutse. Milline see on?

K. Avajõe
Tartus

15. ETTEÜTLUSI ISESEISVAKS TÕOKS.

Pean meeles! Allpool antud etteütleri kirjutati koolis või kodus järgmiselt:

Loen lause hoolikalt läbi, katan trükitud koha kinni või sulen raamatu, kirjutati korruga kogu lause. Loen järgmise

lause raamatust, sulen raamatu, kirjutan peast selle lause jne. Hiljem võtan punase pliiatsi ja parandan ise oma etteütluse. Peaks ka naaber talitama samuti, siis vahetan naabriga töö ja parandan naabri etteütluse.

Otsene ja kaudne küsimus.

1. 1. Kuhu läks Jüri? 2. Keegi ei näinuð, kuhu läks Jüri. 3. Kas Tiina on toas? 4. Ma ei tea, kas Tiina on kodus. 5. Kus kasvab segamets? 6. Jõuti kingule, kus kasvab segamets. 7. Mis neid huvitas? 8. Nad kõnelesid ainult sellest, mis neid huvitas. 9. Kust ta tuli? 10. Kõigi pilgud olid pööratud sinna, kust ta tuli. 11. Kui vana ta oli? 12. Keegi ei teadnud, kui vana ta oli. 13. Kellega tal oli tegemist? 14. Perepoeg oskas võita nende inimeste usaldust, kellega tal oli tegemist. 15. Kas ma ei ütelnud sulle seda? 16. Kas ma ei ütelnud sulle seda, et sõpru tuleb valida.

Koma ütte puhul.

2. 1. Lapsed, tulge siia! 2. Kohe tuleme, armas ema! 3. Peeter, kas sa tõid puid kööki? 4. Jah, emake, tõin küll! 5. See oli sinust, mu armas poiss, ilus tegu! 6. Kallis Lagle, mis sul seal süles on? 7. Ei midagi, emake! 8. Algame nüüd, armsad lap-

sed! 9. Kas sa haiget said, kallis õeke? 10. Armas Tiiuke, anna andeks! 11. Nüüd võite minna õue mängima, lapsukesed! 12. Mine sina ka, kallis Külli! 13. Kas siis sina, Ilmar, ei lähegi mängima? 14. Lähem küll, kallis ema!

Koondlauses abisõnade **ja, ning, ega, või, ehk, kui ka** ees puudub koma.

3. 1. Väike Kadri oskas juba liita **ja** lahutada kümne piiris. 2. Iga töö nõuab püsivust **ja** kannatust. 3. Uksekell kõlises pikalt **ja** valjusti. 4. Oli mõnus kuulata mehe kindlat **ning** mõõdukat häält. 5. Õhus tundus kibedat **ning** teravat lõhna. 6. Lapsukesed uinusid väsinult **ning** õndsalt. 7. Haige ei söönud **ega** joonud. 8. Vanake oli vajunud mõteteisse **ega** rääkinud sõnagi. 9. Mehike ei lausunud **ei ega** jaa. 10. Tulgu meile appi kas Ants **või** Peeter! 11. Vanasti saadi tuld kas kahe puutüki hõõrumisel **või** välgust. 12. Osteti kaks soojamõõtjat **ehk** termomeetrit. 13. Külas oli kaks sepapada **ehk** sepikoda. 14. Nii isa **kui ka** pojad töötasid palehigis. 15. Elus tuleb kannatada nii head **kui ka** halba.

Koma koondlauses.

4. 1. Kask, haab, kuusk, pärn ja tamm on puud. 2. Vihma, lund, rahet, kastet ja härmatist nimeta-

takse sademeiks. 3. Linnukesed vidistasid, laksutasid, trallitasid ja vilistasid. 4. Mehed ajasid mõnusat, pikka ja tarka juttu. 5. Kuueaastane Helgi oskas juba laulda, lugeda, kirjutada ja arvutada. 6. Karjane talutas hobuse suure kivi juurde, hüppas kivilt looma turjale ja kihutas siis kopli suunas. 7. Arst võttis haige käe, katsus pulssi, raputas pead ja kirjutas siis rohusedeli. 8. Muri konutab tänavamulgul, ringutab tugevasti ja ajab keele suust välja. 9. Tüdrukud muutusid elavaks, hüppasid ja rõõmutsesid. 10. Kanad tõstsid hetkeks unised pead, kohendasid tiibu ning pistsid siis uuesti nokad sulgedesse. 11. Mõttes käis Jaak ringi põllu ümber, vaatas oma esimest vilja ja astus siis kodu poole.

Koma lauses.

5. 1. Kes enne veskil, see enne jahvatab. 2. Kel midagi pole kaotada, sel on vähe põhjust karta. 3. Kui mardipäeval külmetab, siis on jõuluks sula. 4. Mõnele tuleb teenistus tuppa, aga ei oska vastu võtta. 5. Kohkunud tüdruk surus tugevasti käed suu ette, et mitte meeletult kisendada. 6. Linnud aga sädistasid alatasa, **nii et** lust kuulata. 7. Minda pool joostes, **sest et** oli vähe aega. 8. Vanakesel ei olnud muud soovi, **kui et** jõuaks enne vihma koju. 9. Lapsuke püüdis kõnelda, aga ainult summutatud nuukse tuli kuuldavale. 10. Maha jäi kohe Lasila

veski, kui oli sõidetud üles mööda nõlvakat teed. 11. Kulus mitu tundi, **enne kui** jõuti koju. 12. Igav ja ärev oli kogu see päev, mis ei tahtnud lõppeda. 13. Saab näha, kuidas läheb. 14. Vanake tõusis tugi-
toolist, kuhu ta oli laskunud.

6. 1. Väike Ilse, kes ei käinud veel koolis, luges juba **hästi**. 2. Lapsuke, kes pidi minema **hambaarsti** juurde, tundis ärevust. 3. Tool, mis oli katkine, viidi kolikambrisse. 4. Õpilane, keda oodati koju, oli Kalju. 5. Sulev, kel oli **helde** süda, andis sõpradele kümme õuna. 6. Laul, mida lauldi, meeldis kõigile. 7. Väike Leeni, kes oli jäänud kauaks magama, jäi kooli **hiljaks**. 8. Uksest, mis oli lahti jäetud, **hoovas** külma õhku tuppa. 9. Pilt, mis rippus seinal, oli vanameistri töö. 10. Jutt, mida kuulati suure mõnuga, oli Tammsaare kirjutatud. 11. Poiss, kes sai kiita, muheles ainult. 12. Mänd, mis kasvas koplis, oli igivana. 13. Irmil, kes nägi **võõrast** inimest õue tulevat, hakkas **haukuma**. 14. Lapsuke, keda tabati meepoti juures, vaatas nõutult ringi. 15. Auto, mis seisis värava ees, hakkas põrisesedes edasi liikuma. 16. Ülesanne, mis lahendati, polnudki raske.

Otsene kõne ja selles esinevad kirjavahe-
märgid.

7. 1. Siis aga hüüdis August: „Tulge, lapsed, palli

mängima!" 2. „Tuleme, tuleme!" hüüti läbisegi. 3. Eero tuli ema juurde ja küsis: „Kas ma tohin ka minna õue mängima?" 4. Ema aga naeratas ja ütles: „Mine sinagi, Aino, õue!" 5. „Ja kuhu jään siis mina?" küsis Helgi. 6. Siis kostis rõõmukisa: „Meie võit!" 7. „Mina pole kruusi purustanud," ütles Mart süütult. 8. „Kuidas see lugu, lapsed, siis juhtus?" küsis ema osavõttlikult. 9. „Noh, Virve, kas sul on juba kõik õpitud?" küsis onu tüdrukult. 10. „Tahan end ise elust läbi lüüa," naeratas nooruk.

8. 1. „Jüri, mine too ruttu vett!" hüüdis ema. 2. „Kas jutustad mulle mõne ilusa muinasjutu, vana-isake?" küsis väike Aino. 3. Juku aga arvas: „Kui suureks kasvan, siis hakkab lenduriks." 4. Vanaema tegi rõõmsa näo ja ütles: „Eks poisist saa kord tubli sõdur." 5. „Ole praegu päris muretu, mu poiss!" naeris isa. 6. „Onu tuleb!" hüüdsid lapsed võidu-rõõmsalt naeratades. 7. „Mis tuul siis sind siia puhus?" küsiti läbisegi. 8. „Kust sa siis tulid?" küsis vanaema. 9. „Seesuguse ilmaga ei lasta koeragi välja, aga tulin," tähendas onu. 10. Kadrike naeris vallatult ja küsis: „Onuke, kas sa tulid meile külla?"

Liitsõnade õigekirja.

9. 1. Ära nõua hundilt koerakombeid! 2. Vaesus

pole kuritegu. 3. Poisipõrakas pühkis põskedelt pisaraid. 4. Koeraklutil oli üks kõrv pahurpidi. 5. Ülekohus ei seisa kotis. 6. Pannkookide lõhn tungis köögist tuppa. 7. Poiss tegi paar hüppsammu ja oligi aias. 8. Tore purskkaev oli aia uhkuseks. 9. Taat tuli suure rutuga, nahkkotike käe otsas. 10. Vanaisale kingiti jõuluks paar vilttuhvleid. 11. Tiiuke sai sünnipäevaks violettsinise kampsuni. 12. Kus on Helmi sinine tuttmüts? 13. Arno viidi linna plekksepa juurde ametit õppima. 14. Vaadake nüüd, missugune tore lõpptulemus!

Liide -gi või -ki.

10. 1. Hea inimene tuleb isegi, paha ei tule paludeski. 2. Tarkki ei suuda alati vastata rumala küsimusele. 3. Kass ja koer ei lepi ialgi kokku. 4. Ükski tark pole taevast tulnud. 5. Osav kisub kivistki leiba välja. 6. Suur käsi, suured kindadki. 7. Memmgi oli sattunud röömsasse tujju. 8. Vana seppki keerutas polkat. 9. Kirju härgki ilmus laudast autot piiluma. 10. Päev tundus nii pikana, et ei tahtnudki lõppeda. 11. Kumbki ei rutanud vastusega. 12. Kõik olid terved, sest kellelgi polnud pisimatki kriimustust. 13. Vaadake, sealt ta tulebki! 14. Ja lapsuke ei vastanud mitte nohki.

11. 1. Oli kuulda ainult puutaldade tugevat klõbinat (mida?). 2. Kaks tulijat meest (keda?) olid meie lõbusad naabrid (kes?). 3. Ainult ilusad mõtted (mis?) saadavad korda palju ilusat (mida?). 4. Oli kuulda ainult putukate ebamäärast suminat (mida?). 5. Kaks tüsedat hobust (keda?) vedas koormat (mida?). 6. Kauguses võis kuulda vankrimürinat (mida?) ja kärmast kabjaplaginat (mida?). 7. Jalutati mööda laia jalgteed (mida?) ja nauditi jahedat tuulepaitust (mida?). 8. Oli kuulda kauget vankripõrinat (mida?). 9. Mõned vanemad teenijad (kes?) leidsid siiski head teenistust (mida?). 10. Tüdrukud (kes?) hakkasid koristama ruumikat saali (mida?). 11. Tagatoast kuuldus kella hõbedast helinat (mida?). 12. Tüliküsimusele otsiti lepitavat lõppu (mida?). 13. Kavalad kütid (kes?) ei saanud kätte kavalat rebast (keda?).

12. 1. Kuulati külalise mõnusat ning mahedat juttu. 2. Jubedad jutud ei meeldi vististi kellelegi. 3. Mehike silitas kärsitult oma hõredat habet. 4. Keegi ei mõistnud vanakese ägedat tunnete-puhangut. 5. Vanaisal olid mahedad silmad. 6. Tiiukesel olid aga väga tihedad juuksed. 7. Segast ja tihedat kirja on raske lugeda. 8. Kolm väledat oravat

hüples kõrgel puul. 9. Mõned väledad jänesed lippasid üle nurme. 10. Toremad hobused vedasid suurt vankrit. 11. Talumehe ägedad hobused lõhkusid äkke. 12. Kõledad tuuled vingusid üle lagendiku. 13. Oli kuulda ainult tumedat suminat. 14. Rein oli saanud karedad rakud kätele.

Käänd- ja pöörsõnades

g, k, kk,

b, p, pp,

d, t, tt.

13. 1. Lipul oli pikk latt. 2. Lippudel on pikad latid. 3. Noor kütt vestles vana kütiga. 4. Noored kütid vestlesid vanade küttidega. 5. Küti sõber on hurt. 6. Küttide sõbrad on hurdad. 7. Konn krooksus lombis. 8. Konnad krooksusid lompides. 9. Põllule mindi uue adraga. 10. Põldudele mindi uute atradega. 11. Pudrupott podises pliidil. 12. Pudrupotid podisesid pliitidel. 13. Tuleleek ulatus kõrge puu ladvani. 14. Tuleleegid ulatusid kõrgete puude latvadeni. 15. Kärbes sattus kavala ämbliku võrku. 16. Kärbsed sattusid kavalate ämblikkude võrkudesse. 17. Virgale lapsele jagati kiitust. 18. Virkadele lastele jagati kiitust.

14. 1. Poiss võttis uue märkmiku ja kirjutas midagi oma uude märkmikku. 2. Arglikkude õpi-

laste vastused olid puudulikud. 3. Leplikul poisil oli palju mängusõpru. 4. Leplikkudel poistel oli palju mängusõpru. 5. Poisiklutt ronis oksliku puu otsa. 6. Poisiklutid ronisid okslikkude puude otsa. 7. Suures ümbrikus oli mõni postkaart. 8. Suurtēs ümbrikudes olid mõned postkaardid. 9. Taluniku hobune läks lõhkuma. 10. Talunikkude hobused läksid lõhkuma. 11. Andke ometi arglikule mehele head nõu! 12. Andke ometi arglikkudele meestele head nõu! 13. Jutt rõõmsa asunikuga kaldus õunapuule. 14. Jutt rõõmsate asunikkudega kaldus õunapuudele. 15. Püüdlikust inimesest peetakse ikka lugu. 16. Püüdlikkudest inimestest peetakse ikka lugu.

15. 1. Tibukesed nipivad ja nopivad teri. 2. Tibukesed nippisid ja noppisid teri. 3. Näljane koer lakub laket. 4. Näljased koerad lakkusid laket. 5. Polla, jälle sa tikud tupp! 6. Koerad aga tikkusid ikka tupp. 7. Ära riku mu tuju oma jutuga! 8. Jälle ta rikkus mu tuju oma tühjade sõnadega! 9. Juku, kas sa õpid veel? 10. Ei, emake, ma õppisin juba kaks tundi! 11. Küll ma lepin oma sõbraga ära. 12. August leppis oma sõbra Jukuga ära. 13. Kas tüdrukud topivad juba õlgi kotti? 14. Nad toppisid juba hommikul uusi õlgi kotti. 15. Peebu sõber õpib sepaks. 16. Peebu sõbrad õppisid seppadeks. 17. Loigud tekivad madalais kohtades. 18. Pärast suurt vihma tekkisid siin-seal suured loigud.

16. 1. Peedu, laki ka need munad! 2. Lakkige, lapsed, ka need kümme muna! 3. Ära kipu süütu kallale! 4. Sõbrad, ärgem kippugem süütu kallale! 5. Ära tuku töö juures! 6. Äрге tukkuge töö juures! 7. Poiss, ära tüki lendama kõrget lendu! 8. Äрге tükki mu kallale! 9. Lepi ka sina ära oma endise sõbraga! 10. Leppigu ka tema ära meiega! 11. Ettevaatust, ära kuku! 12. Ettevaatust, äрге kukkuge! 13. Paku, Luule, külalistele õunu! 14. Pakkuge ometi külalistele õunu! 15. Pleti ise oma juuksed! 16. Plettigu tüdrukuke ise oma juuksed! 17. Lapsuke, õpi veel natuke! 18. Poisid, õppige veel natuke!

17. 1. Tüdruku suust ei kuulnud ühtki halba sõna. 2. Sageli puigeldakse kergemagi töö eest kõrvale. 3. Laiskade õpilastega tõreldakse palju. 4. Pakiti hoolega kraami kokku. 5. Minda tulnud teed tagasi. 6. Näitusel vaadeldi igasuguseid asju. 7. Veheldi kätega ja kõneldi elavalt. 8. Kuhu on pandud vana isa kepp? 9. Kas kiri on juba ära saadetud? 10. Või siis jälle vaieldakse siin mu sõbra üle! 11. Söödi, joodi, lauldi ja tantsiti. 12. Nüüd lähme õue, sest on loetud, lauldud ja õpitud. 13. Jõuti tädi poole ja söödi suur auk tema toidutagavaradesse. 14. Vaasi pandi paar ilusat lille. 15. On suvel soe, siis supeldakse hoolega. 16. Minda metsa ja nopiti marju. 17. Joosti kiiresti, sest et oldi hädaohus.

18. 1. Igaüks püüdku käia õiget teed! 2. Kandke oma tervise eest rohkem hoolt! 3. Sõudke ometi kaldale ja võtke Juku paati! 4. Võitke vaenlasi tarkusega, aga mitte jõuga! 5. Nüüd võidke hobuse haav värske salviga! 6. Lapsed, seadke aga kiiremini riulid korda! 7. Hoidke hoolega oma silmi! 8. Ärge andke tüdrukukese kätte uut raamatut! 9. Sõitke tasa üle silla ja jõudke õnnelikult koju! 10. Aga nüüd, poisid, heitkem puhkama! 11. Lapsed leidsid rukkist rukkiräagu pesa. 12. Võidsime hobuse haiget jalga rohuga. 13. Rändajad jõudsid lagendikule. 14. Küll aga me kurtsime onukese pärast! 15. Kas teie püüdsite talitada taadi nõu järgi? 16. Karjased katsid oma päid lilledega. 17. Töölised kandsid rasket kasti. 18. Minagi püüdsin teostada oma kavatsusi.

Kindla kõneviisi oleviku mitmuse 3. pööre ja kaudne kõneviis.

19. 1. Need maksavad, kes ostavad. 2. Kes ostvat, see maksvat. 3. Need kolm raamatut sisaldavad palju huvitavaid jutte. 4. Ka see raamat sisaldavat huvitavaid jutte. 5. Lapsed mängivad ja kilkavad aias. 6. Lapsi nähti aias kilkavat. 7. Näe, oravad hüppavad oksalt oksale! 8. Oravaid nähti oksalt oksale hüppavat. 9. Nõdrad komistavad sageli. 10. Nõtra vanakest nähti komistavat ja noorurit talle appi tõttavat. 11. Külalised näisid pooldavat perenaise

vaateid. 12. Kas mehed pooldavad ka uut ettevõtet?
13. Küll nad rahunevad! 14. Taadikest nähti vaikivat
ja rahunevat. 15. Tüdrukud loputasid pesu. 16. Nä-
gime hoolikaid tüdruke pesu loputavat. 17. Eide-
kesed, ketravad tagakambris. 18. Eidekesi võis näha
tagakambris hoolega ketravat.

Pikk häälilik ühesilbilistes sõnades.

20. 1. Ma tean ainult ühte, et isamaa on mulle
kallis. 2. „Minuga sa küll nii kergesti hakkama ei
saa,“ naeratas Ats Heinole. 3. Kas me sööme nüüd
mee ära? 4. Aga kas te siiski ei tee sääsest härga?
5. Tulija polnud keegi muu kui mu onu. 6. „Jälle
su suu ümber nutuvine!“ hüüdis ema väikesele
Tiiule. 7. Onn on vilets majake. 8. Kell lõi tore
väarikusega kuus pauku. 9. Kel anda, sel võtta.
10. Noor poesell oli alles vilumatu. 11. Mul oli tore
seebimull kõrre otsas. 12. Lass on väike ankur või
lähker. 13. Las aga lennata! 14. Lõbus Epp ruttas
kooli. 15. Aastad ep (=ei) ole vennaksed. 16. Koera-
klutt liputas saba, nagu see tal viisiks oli. 17. Ta oli
äbarik tall, see meie väike oinas. 18. Kuss! vana-
emake magab. 19. Ja kus on siis uus kohvitass?
20. Kustas, küll on sul ilus kohvitass! 21. Kes on
näinud, kuhu on pandud kess (=võrkkott)? 22. Kas
sul tõesti pole aega? 23. Jaa (=jah), mul pole tõesti
aega!

16. ÕPILASTE VABU KIRJANDEID.

Meie Miisu õnnetus.

Meie Miisu armastab leiges tuhas lebada. Kord pandi puud ahju ja tuli otsa. Miisu oli parajasti ahjus. Seda ei teadnud keegi. Mõne minuti pärast kuuldi haledat näugumist. See oli Miisu, kes hüppas ahjust välja kõrbenud karvadega.

J. A—k.

Oravate mäng.

Oli ilus suvine hommik. Läksin metsa marjule. Äkki kuulsin kuuseladvast krabinat. Vaatasin üles ja silmasin kaht oravat. Nad mängisid ja ajasid teineteist taga. Viimaks kadusid väledad loomakesed minu silmist.

H. P—o.

Vasikaid jootmas.

Läksime emaga vasikaid jootma. Ema avas kopliaia ja kallas moldi piima. Kohe olid vasikad seal ja hakkasid jooma. Varsti oli mold tühi. Ema silitas veel vitside päid ja siis läksime ära. Vasikad aga vaatasid ammudes meile järele.

L. S—l.

Mänguseltsiline.

Kui olin suvel tädi talus karjas, oli mul kena mänguseltsiline — kutsikas Mopi. Temaga oli hea mängida. Aga alati pidin ettevaatlik olema, sest kutsikas oli kange riideid rebima. Mul tõmbas ta mitu korda püksid narmendama. Hüüdmise peale jooksis ta alati minu juurde. Aga kui ma temast väljagi ei teinud, siis kiunus ja hüppas ta mu ümber.

E. K—ll.

See oli uss.

Olime luhal ja püüdsime jõe ääres kalu. Äkki karjatas Juku ja pistis jooksu. Siis nägin minagi rohus midagi vingerdavat ja hakkasin karjuma. Heinalised jooksid kisa peale ligi ja siis selgus, et see oli uss.

E. V—a.

Tuulest.

Sügisel on ilmad tihti tuulised. Kõikjal keerutab tuul tolmu üles. Puudelt riisub ta lehti. Poistel kisub ta mütsid peast. Ajuti läheb tuul nii tugevaks, et ähvardab kuuril katuse ära viia. Tasa, tasa, tuulesellid, ärge ikka nii ägedad olge!

L. T—l.

Esimene lumi.

Kui hommikul kooli läksin, oli ilm külm ja tuuline. Esimesel vahetunnil sadas kõikide rõõmuks juba lund. Katused olid valged, maapinnal aga sulas lumi kohe. Uskusin, et nüüd tuleb ometi talv. Sadas kogu päeva ja öö. Järgmisel hommikul oli aga lumi jälle sulanud ja maa ikka must.

L. T—m.

Saanisõit.

Öösel oli lund sadanud. Nüüd tegime esimest saanisõitu. Isa tiris kuurist saani välja ja rakendas hobuse ette. Siis läks sõit lahti. Mõnus oli see esimene sõit. Lumi laulis jalaste all, somps-somps kostsid hobuse sammud lumel. Metsatuka juures pöördusime tagasi. Kodus andis isa hobusele tasuks ilusa sõidu eest hea noosi kaeru.

O. T—a.

Linnukesed einestamas.

Kui külm oli käre, viisin lindudele välja süüa. Aga sadas lund ja linnud ei osanud lume alt toitu otsida. Koolis kuulsin aga lindude söögilauast ja kodus tegin samasuguse ilusa söögimaja, millel oli isegi katus peal. Aknast oli nüüd armas vaadata, kuidas linnukesed einestasid.

L. Õ—o.

Peenraid kitkumas.

Oli ülitore ilm. Vanaema ütles meile: „Olge head lapsed ja tulge peenraid kitkuma!“ Läksin Leidaga. Mina võtsin ühe kurgipeenra, Leida aga kitkus sibulapeenart. Üsna pea olid peenrad puhtad. Vanaema andis meile mõlemaile suure meeleva. Ise lausus: „Olite ikka virgad lapsed küll; mis ma vanainimene oleksin üksi teinud.“ Töö oli lõbuski. Mis sellest, et mõni nõges kõrvetas ja käed pisut kipitasid.

V. P—d.

Langevari.

Keegi naaberpoistest oli meisterdanud langevarju. Pühapäeval pidi lepiku ääres tehtama huvitav katse. Läksimegi siis pühapäeval hulgana kohale. Kohale jõudes nägime, et langevari polnudki nii suur, nagu arvasime. Oli ainult lihtne taskurätt, neli nööri ja tinapomm. Visati siis langevari üles. Alla tulles liugles ta ilusasti, aegamööda. Kui ta küllalt madalale jõudis, püüdsid poisid ta käega kinni. Veel samal päeval tegi iga karjapoiss endalegi langevarju.

L. R—p.

17. KIRJANDITE TEEMASID.

1. See oli suvel.

Kui marjul käisime ...
See oli heinatalgul.
Peenrad umbrohus.
Uhest suveõhtust.
Olime vähil.
Hea kalasaak.
Kui kõu kargatas.
Karjase lõunavaheaeg.
Kahekõne karjaelust.
Sõudmas.
Mälestusi matkast.

2. Sügisel.

Sügise ootel.
Sügis aias.
Sügise ilu ja küllus.
Sügisene õhtu kodus.
Rehepeksul.
Sain läbimärjaks.
Meil käisid mardisandid.
Olin mardisant.
Lund sajab!

3. Talvel.

Millest märkan talve tulekut.
Ilus talvepäev.
Tuli tuisueit.
Muudkui vuhista alla!
Kui kelk ümber läks.
Tore vastlaõhtu.
Äge lumesõda.
Ka loomadele tehti rõõmu.

Kuidas ma veetsin pühad.
Mõni vana-aasta komme.
Jänese talvejutt.
Kui aiateibad paukusid.

4. Kevadel.

Esimesi kevadetunnuseid.
Kui vabanevad veed ...
Esimene sinilill.
Valmistasime kuldnokkadele
puuri.
Tulid kuldnokad.
Kevade võit talve üle.
Näe, liblikas!
Teretus kevadele.
Kevadisi töid aias.

5. Loomadest.

Linnukese palve.
Kass ja varblane.
(Kahekõne.)
Loomaaias.
Kuldnokkade tööpäev.
Jultunud varblane.
Notsukesed.
Näljased linnud kooliõues.
Meie maa kasulikem loom.
Meie kaval kass.

6. Kodus ja koolis.

Minu kodu.
Sünnipäevakink isale.
Küll oli raske tõusta!
Olin haiqe.

Kaunistasin tuba.
Ei saanud hästi magada.
Mänguhoos.
Kui meisterdasime lennuki.
Esimest korvi punumas.
Sirbiga orast niitmas.
Taimi kuivatamas.
Kui istutasime puid...
Läksin emaga turule.
Pesu rullimas.
Küll aga oli tegevust!
Olin isaga äestamas.
Seakarjas.
Kui külalised tulid.
Talgud.
Minu esimene karjasuvi.
Minu suviseid töid.
Meie klassituba.
Koolipidul.
Aktus koolis.

7. Mitmesuguse sisuga töid.

Kuidas ma lugema õppisin.
Minu suur soov.
Haruldane leid.

Püüdsin head teha.
Saime kiita.
Kes on süüdlane?
Kiljusime heast meelest.
Suur sissekukkumine.
Mõni tähelepanek.
Ilusaim päev minu elus.
Kurb päev minu elus.
Kui ma ise raha teenisin.
Suur rahuldustunne.
Minu armsaimad lilled.
Suur võistlus.
Lipp vardasse!
Minu esimene telefonikõne.
Külaskäik.
Kohalik muinasjutt järve
tekkimisest.
Viisime kimbu lilli vanaisa
hauale.
Kangelase kalmukünkal.
Vanasõnu ilmadest.
Esimene ratsasõit.
„Raudruunaga“ sõitmas.
Sepapajas.
Esimest korda veskil.
Turbasoos.
Laadaplatsil.

18. SÕNASTIK.

A.

a. — aastal
aade — idee
aadr. — address
aasta — aastalt
aastapikkune
absurd — mõttetus
aeg-ajalt
aitama — aitan, aitasin, aidanud
aken — kaks akent, nende akende
algama — algan, algasin, alanud
algkiri — (alg+kiri)
alkohol
allkiri — (all+kiri)
amet
ametnikkond
antenn — raadio saate- ja vastu-
võtte-straat
apelsin
apostroof — ülakoma
apr. — aprill
aprillinali
apteek
areteerima — vahistama
argus
asfalt — maavaik, juudapigi
askeldus
atestaat — tunnistus
atmosfäär — õhkkond
au
ausasti
autobus — ühe autobuse, palju
autobusi
avanss — (ettemaks) ühe avansi,
neid avansse

B.

balanss — tasakaal
ballaad — jutustav luuletus
barjäär — tõkkepuu; takistussein
bassein — vesistu, veesalv
beebi — lapsuke
blond — valgevereline
botaanika — taimeteadus

brošüür — lendleheke; raamatuke
brünetne — mustavereline
brünett — brünetne isik
börs — (rahaturg) seda börsi
büst — rindkuju

D.

defekt — viga, puudus
deklamatsioon — ilulugemine
diagramm — joonkava
dialog — kahekõne
diktaat — etteütlus
diplom — tunnistus
direktor
direktriss — naisdirektor
dokument — kiritõend
draama — näidend
duett — kahehääleline laul

E.

edasi-tagasi
edendama — (Edendati tööstust.)
eelistama — paremaks pidama
eeskätt
eesti keel
eestikeelne
efekt — mõju, mõjuavaldus
ehk — abisõna „ehk“ eraldab ühe-
väärilisi mõisteid: termomeeter
ehk soojamõõtja
eile
eilne
ekraan — näitelina
eksemplar
ekspert — asjatundja
eksport — väljavedu
e. l. — enne lõunat
emb-kumb — emma-kumma, emba-
kumma
enim — kõige enam
ennustama — ette kuulutama

ent — kuid, aga
erutama
ese — asi
etendama — (Etendati uut lava-
teost.)

F.

fantaasia — mõttekujutus
filoloog — keeleteadlane
firma — ärinimetus, äriasutis
formaat — kaust
fotograaf — päevapiltnik
fõljeton — veste

G.

g — gramm
gamma — heliredel
garaaž
garantii — tagatis
geenius — suurvaim
grammofon
grotesk — veider kujutus
grupp — rühm
gümnaasium
gümnaastika — võimlemine

H.

ha — hektaar
Haapsalu
hagijas — jahikoer
haigestuma — haigeks jääma
hajameelne — mõtetega laiali
hakkama — hakkana, hakkasin,
hakanud
haldjas — kaitsevaim
halin — kaebamine
hallikas — hallivõitu
hani — selle hane, seda hane, palju
hanesid
hankima — muretsema
haril. — harilikult
harrastama
haug — haugi ehk havi, kaks haugi
ehk havi
helve — ühe helbe, kaks helvet

hetk — silmapilk
hiivama — üles vinnama
hirs — (õrs, puu) hirre, palju hirs
homm. — hommikul
homme
hommik
homseks
homseni
hoogsasti
hotell — võõrastemaja
hunnik
hurraal
huumor — naljatuju; tõtt naljaga
siduv kujutamisiis
hõikama — hüüdma
häärima — rahu rikkuma, segama
hämar
häänd
hääli
häälik
hülgame — ära põlgama
hülss — ühe hülsi, palju hülsse
hüüdsõna
hüümärk

I.

igatsus
igivana — õige vana
tidne — põline, muistne
import — sissevedu
initsiatiiv — algatus
insener
instinkt — loomusund, vaist

J.

j. — järgmine
jaa — (jah)
jabur
jaburdama
jagama
jagu
jaksama
jalgsi
janu
janunema
jne. — ja nii edasi

jooksma — jooksen, joosta, joostud, jooksin, joostakse, joosnud
julum — halastamatu
jõuk — salk, hulk
jäisi — jääd mööda
jändama — jändan, jännata
jätk
jätkama — jätkan, jätkata
jäa-äärne

K.

k. — kuu; keel
kaas — ühe kaane, palju kaasi
kalju — seda kaljut, nende kaljude kaloss
kanarbik
kannel — seda kannelt, nende kannelde
karikatuur — pilkepilt
kassa — seda kassat, nende kassade
katel — seda katelt, nende katelde
kauss — ühe kausi, kaks kaussi, palju kausse
kess — võrkkott, märss
khh. — kihelkond
kirss — ühe kirsi, kaks kirssi, palju kirssse
kitsi — seda kitsit, nende kitside
komfort — mugavus
kompliment — meelitussõna
kompromiss — kokkulepe
kompvek — ühe kompveki, mitu kompvekki
komöödia — lustmäng, naljamäng
koopia — ära kiri
koridor
korrektne — õige, veatu
korrektor — (trüki)vigade parandaja
krediit — võlausaldus
kukal — seda kukalt, nende kukalde
kummaline
kummardama
kummut
kunst
kunstnik

kursus — palju kursusi
kõlbama — kõlban, kõlbasin, kõlvanud, kõlvata
kõrs — kõrre, kaks kõrt, palju kõrsi
kärbes — kaks kärbest, palju kärbeid
kärss — ühe kärsa, kaks kärssa, palju kärssi
käsi — kaks kätt, palju käsi
kättpidi
küllane — söönud
kümme
kümnekesi
kümnes
küünal — kaks küünalt, ühe küünla, nende küünalde
küüs — ühe küüne, palju küüsi

L.

l — liiter
l. — loe
laas — (põlismets) kaks raant, selle laane, neid laasi (Mindi laande.)
laip — surnukeha
lasila — põikpuu hobuste kinnitamiseks; käsipuu
laup — otsaesine
liljas — lilletaoline
linlane — linnaelanik
linnus — muinaseestlaste maalinn
literatuur — kirjandus
lk. — lehekülj
lohutama — trööstima
läbistikku
läbistikune
läte — allikas
lääs — (õhtupoolne taevakaar)
lääne, läände

M.

maantee
man — juures
manguma — nuruma, väga paluma
manitsema
mannetu — saamatu, armetu

mant — juurest
manu — juurde
marssima — marsin, marssisin,
marssida, ei marsita
meritsi — merd mööda
min. — minut
mispärast
modernne — moes olev
monogramm — nimetähed
morn — sünge, õudne, tusane
mugav — mõnus
muinne — muistne
mulk — auk
muuseum
mõla — aer
mõttekas — mõtterikas
määgima

N.

NB — nota bene, pane tähele!
neiut — kaks neiut, nende neiude
nekroloog — mälestuskirjutis äsja-
surnud isikust
nippima — nipin, nippisin
niuded — puusad
nokjas — nokataoline
noppima — nopin, noppisin
novell — uudisjutt
nr. — number
nukker
nukralt
number — numbri, kaks numbrit
nõudma — nõuan, nõudsin, nõudke
näd. — nädal
nägema — näen, nägin, nähakse
nägija
nääklema — nääklen, näägelda

O.

oigama — oigan, oigasid, oianud,
oiata
oivaline — suurepärane
olema — ollakse, ei oldud
olis — kas oli
omadus — omane laad
omandus — varandus

ometi
omnibus — ühe omnibuse, palju
omnibusi
ons — kas on
ootama — ootan, ootasin, oodanud
oraator — kõneleja, kõnepidaja
ortograafia — õigekirjutus
otstarve — selle otstarbe, seda ots-
tarvet
ott — karu

P.

paksim — kõige paksem
panema — ma panen, ma panin,
ta pani, pandi, pandud, pannakse
pang — kaks pange, palju pangi
panija
panjas — pannitaoline
partii — osa; salk
paslik
peatselt — varsti
pedagoog — koolimees, kasvatus-
teadlane
pedajas — mänd
pedantlik — piinlik-väiklane
peenar — seda peenart, nende pee-
narde
peled — matusepidu
peni — koer
peotäis
pereldasa — oma pere poolest
perv — kallas
pesija
pigemini — ennemini
piisama — jätkuma
piki — mööda, rööbiti (Jalutati piki
jõge.)
piklik
pintsak
pisim — kõige pisem
pk. — postkast
p. l. — pärast lõunat
plika — kaks plikat, nende plikade
p. o. — peab olema
poet — luuletaja
pohlad — palukad
portree — näopilt
printsip — põhimõte
produkt — saadus, tulemus

profiit — kasum
programm — eeskava
pro memoria — mälestuseks
proosa — riimimatu kõne
provints — maakond, mitte-pealinn
P. S. — postskriptum, järelkiri
psühholoogia — hingeteadus
pt. — postitalu
puls — (veretukse, verelöök) selle pulsi, seda pulssi
purema — ma puren, ma purin, purdi, purdud, purrakse
põlgama — põlgan, põlgasin, põlganud
põõsas
pääsema — pääsen, pääseda,
päästma — päästan, päästa
pääsuke
püstitama — ehitama; üles seadma
pütjas — pütitaoline
püünis — (püügiriist)

R.

rafineerima — puhastama, peenedama
range — vali, karm
reageerima — vastu mõjuma
realiteet — tõelisus
redaktor — toimetaja
reegel — juhis
referaat — ettekanne, aruanne
referent — ettekandja, aruandja
relatiivne — suhteline
religioon — usk
relv — sõjariist
remmelgas — (puu)
remont — parandus, uuendus
resultaat — saadus
reik — sõit, teekond
riskantne — hädaohtlik
rool — tüür
rukis — seda rukist, sellest rukist, need rukkid, palju rukkeid
rätsep — kaks rätsepat, palju rätsepaid

S.

saabuma — pärale jõudma
saadus — produkt, toode

saalima — edasi-tagasi jooksmas
sadamama — sajan, sadasin (Sadavihma. Sajab vihma.)
samet
sammal — seda sammalt, nende sammalde
samuti
sangar — kangelane
seadma — sean, seada, seadsin
sekretär
sidrun — kaks sidrunit, palju sidruneid
siiras — avameelne
siirduma — kolima, ühest kohast teise üle minema
simss — ühe simsi, palju simsse
siug — uss, madu
skelett — luustik
skits — kavand
solvama — sõnadega haavama
sorts — nõid
spetsialiteet — eriala
stj. — saatja
susi — ühe soe, kaks sutt, palju susi
sõnnik
säilitama — alal hoidma
säästma — kokku hoidma
sõandama — julgema
süda — ühe südame, kaks südant
sümpaatia — poolehoid
süsi — kaks sütt, palju süsi

T.

taamal — kaugemal, enam taga-pool
taanduma — taganema
taas — jälle
taguma — taon, tagusin, taotakse
takud — paklad
talitama — askeldama
tallermaa
talletama — tallele panema
tallinlane
Tallinn
tallutama — (Kingsepp tallutab saapaid.)
talutama — (Laps talutas pimedat.)

tara — püstaed ümber teatava
 maa-ala
 taru — mesipuu
 teadma
 teater
 teesklema — silmakirjalikult näi-
 tama
 tel. — telefon
 telegraaf
 telegramm
 teleskoop — pikksilm
 tellingid
 telliskivi
 tn. — tänav
 toppima — topin, toppisin
 transiit — läbivedu
 trükkima — trükin, trükkisin, trü-
 kitakse
 tuhat — tuhande, tuhandete
 tukkuma — tukun, tukkusin, tuk-
 kunud
 tulija
 tulv — üleujutus, uputus
 tungal — kaks tungalt, nende tun-
 galde
 turist — huvireisija
 tuul — tuulde e. tuulesse
 tõkkekas — tõkkerikas
 tõmbama — tõmban, tõmbasin,
 tõmmanud
 Tõnis
 tõnisepäev
 tõttama — tõttan, tõttasin, tõtanud
 tähelepanu
 tütar — kaks tütart, nende tütarde
 tüün — vaikne
 tüütama — tüütan, tüüdanud

U.

ukj. — uue kalendri järgi
 uks — kaks ust, nende uste
 uljas — vahva, südi
 ummistama
 undama
 uppuma — upun, uppusin
 uri — (ohver) selle urja, seda urja
 uudis — uudise, uudiseid

uus — (Koliti uude korterisse. Oldi
 uute sõprade seltsis.)
 uusim — kõige uuem

V.

v. — vald
 vaatama — vaatan, vaatasin, vaa-
 danud
 vaiama — vaia maa sisse lööma
 vajama — puudu olema
 valss — ühe valsi, palju valsse
 vanik — kaks vanikut, vanikuid
 vapper — vapra, vaprat
 vaprasti
 vargsi
 variant — teisend
 varrukas
 vars — varre, palju varsi
 varss — ühe varsa, kaks varssa,
 palju varssu
 vasar — haamer
 vastastikku
 vastastikune
 vastne — uus
 vastus — vastuse, vastuseid
 vastuvõtlük
 vastuvõtt
 veendumus — kindel arvamine
 veenma — uskuma panema
 veetlema — ahvatlema
 veetlev — ahvatlev
 veetma — mõõda saatma
 vemmäl — kaks vemmält, nende
 vemmälde
 ventilatsioon — õhupuhastus, õhu-
 vahetus
 vihjama — kaudselt märku andma
 vilgas — (elavaloomuline, elav,
 kõrme) vilka
 vina — vastik lehk; udu
 virguma — unest ärkama
 vkj. — vana kalendri järgi
 vrd. — võrdle
 vt. — vaata
 või — abisõna „või“ eraldab eri-
 laadilisi mõisteid: Ants või Pee-
 ter; täna või homme

Võõpsu

võõras

vähk — ühe vähi, kaks vähki,
palju vähke

väike — selle väikese, palju väi-
kesi

väljak — plats

väärt

väärtuslik

Õ.

õhim — kõige õhem

õis — õide e. õiesse

õnnelikem — kõige õnnelikum

õnnis — seda õndsat, neid õndsaid

õpet. — õpetaja

õpil. — õpilane

õppima — õpin, õppisin, tahan õp-
pida, ei õpita

õrritama — ärritama

õrs — õrde e. õrresse

õudselt

õõs — õõnde e. õõnesse

õõtsutama

A.

ämber — kaks ämbrit, palju ämbreid

ämblik — kaks ämblikku, palju
ämblikke

ärkama — ärkan, ärkasin, ärganud

ärritama

äsja — hiljuti, nüüdsama

ätt — isa, vanaisa

Ü.

ö. — öösel, öösi

ööbik — kaks ööbikut, palju ööbi-
kuid

ööbima — ööd veetma, öömajale
jäama

ööp — ööpäev

ööpäev

U.

üh. — ühing

üha — ühtelugu, ikka

ül. — ülem

ülalt

üldse

üll — seljas (riideist kõneldes)

üllas — suursugune

ülle — selga (riideist kõneldes)

ült — seljast (riideist kõneldes)

ümmargune

üpris — väga

üritama — katsuma, ette võtta
püüdma

üürike

SISUKORD:

	Lk.
1. Lihtlause ja kirjavahemärgid selle lõpul	3
2. Liitlause ja koma liitlause	18
3. Koondlause	27
4. Ute	29
5. Otsene kõne ja selles esinevad kirjavahemärgid	31
6. Häälilik ja täht	37
7. Lühike, pikk ja ülipikk häälilik	43
8. Liithääliku kirjutamine	45
9. Astmevaheldus	52
10. Käändsõna	59
11. Pöörd sõna	86
12. Abisõna	105
13. Mitmesuguseid ülesandeid õpitu kordamiseks	107
14. Natuke peamurdmist	125
15. Etteüt lusi iseseisvaks tööks	126
16. Õpilaste vabu kirjandeid	139
17. Kirjandite teemasid	143
18. Sõnastik	145